

לומדים יהדות כל היום בכל מקום בעולם

אברהם: מסע אל הלא – נודע

אנו פוגשים את אברהם בנקודת ההתחלה של מסעו. הציווי "לך-לך" מציב בפניו מספר רב של אתגרים והזדמנויות. מה המשמעות של ההליכה? מדוע היעד אינו ידוע? ביחידה זו נבחן מה מגלה מסעו של אברהם על אישיותו, וכיצד המסע מעורר בנו השראה לצעוד באומץ אל הלא-נודע.

בלעם: לברכה או לקללה?

בלעם מוכר בתור רשע – נביא שנשכר לקלל את בני ישראל במדבר. עם זאת, הסיפור של בלעם מורכב, ומורכבות זו מובילה את הקורא לשאלות עומק על כוח, יכולות, ובחירה. ביחידה זו נבחן את המניעים של בלעם ואת יכולותיו הנבואיות על מנת להבין כיצד אדם יכול לנצל – לטובה או לרעה – את הכישרון בו ניהן.

דבורה: ניצחון ביד אישה

דבורה הייתה נביאה, שופטת, ומנהיגה לאומית בתקופת ההתיישבות הראשונה בכנען. הסיפור של דבורה מאיר את תפקיד האישה בארץ ישראל הקדומה. יחידה זו תנתח את מוטיב הכוח בספרה הציבורית של שדה הקרב ובספרה הפרטית של האוהל, ותבחן כיצד הבנת תפקידה של דבורה בחברה יכולה להשפיע על היחס שלנו להנהגה היום.

חזה: הבדלה ושלמות בגן עדן

ביחידה זו נבחן את בריאת האדם דרך הסיפור של חזה, שנוצרה במעשה של הפרדה והבדלה. נבדוק כיצד האנשים הראשונים הפכו לבריות עצמאיות ונבדלות עם רצונות שונים, תהליך שהוביל למסע לחיפוש השלמות.

משה: הולדת מנהיג

כולנו יודעים שמשה הוא המנהיג האידיאלי, אך מה היה סיפורו של משה לפני שהפך לדמות ההיסטורית של המנהיג הדגול? נסיבות לידתו של משה, סביבת ילדותו, והפעולות בהן נקט בתקופת ההתבגרות שלו מתוארים כולם במקרא. מה הייתה ההשפעה של השנים המכוננות בחיי משה על אופיו ואישיותו? ביחידה זו נבחן תכונות הכרחיות של מנהיגות, ומה תורם להתפתחותו של מנהיג.

אנשי סדום: יצירת ממלכת רשע

כאשר הקב"ה מגלה לאברהם שהוא עומד להשמיד את סדום, הוא אינו מסביר לו את חטאי סדום. מה היה האופי של החברה בסדום? מה היו ערכיה? מדוע צריך להימנע מלנהוג כמוהם? יחידה זו בוחנת מדוע חשוב כל כך שאברהם וזרעו (אנחנו) יכירו את הסיפור, הפילוסופיה, ובסופו של דבר המפלה של אנשי סדום.

אסתר ומשה: לא כל גיבור לובש מסכה וגלימה

איך אפשר לדעת מיהו גיבור? ביחידה זו נפגוש את אסתר ומשה, ונגלה מיהו גיבור אמיתי.

אברהם: ההרפתקן

ביחידה זו נפגוש את אברהם, ההרפתקן היהודי הראשון. התלמידים ילמדו על אברהם ועל רוח ההרפתקנות המיוחדת שלו.

אברהם: מסע אל הלא-נודע

כתב: דני דרכשלר

הקדמה (3 דקות)

אברהם מוצג במקרא כאדם שניצב בתחילתו של מסע. הציווי הראשון של הקב"ה לאברהם הוא "לך לך!" (בראשית יב, א). מפגש ראשוני זה ותחילת המסע של אברהם סיקרנו ועוררו השראה בפרשני המקרא במשך מאות שנים. דיון בשאלותיהם ותשובותיהם של חז"ל ופרשני המקרא יסייע לנו להעמיק בדמותו של אברהם. נראה כיצד דמותו עיצבה את ערכי היהדות, כמו התנגדות לשחיתות וצעידה באומץ אל הלא נודע.

א: הטקסט המקראי (10 דקות)

- בקשו מהמשתתפים להתחלק לקבוצות של שניים או שלוש כדי ללמוד בחברות. לימוד בחברות מאפשר ללומדים לשתף זה בזה את רעיונותיהם ותובנותיהם ולהתעמק באופן זה בלימוד משותף של הטקסט.
- הנחו את החברות לקרוא את מקור 1 ולדון בשאלות המנחות.
- שימו לב שאברהם בתחילת דרכו נקרא אברם – אפשר להדגיש אם יש צורך.

מקור 1: בראשית יב, א-ו:

א ויאמר ה' אל-אברם, לך-לך מארצה וממולדתך ומבית אביך, אל-הארץ, אשר אראך.

ב ואעשה, לגוי גדול, ואברכה, ואגדלה שמך; והנה, ברכה.

ג ואברכה, מברכך, ומקללך, אאר; ונברכו בך, כל משפחות האדמה.

ד וילך אברם, כאשר דבר אליו ה', וילך אתו, לוט; ואברם, בן-חמש שנים ושבעים שנה, בצאתו, מתרן.

ה וישח אברם את-שרי אשתו ואת-לוט בן-אחיו, ואת-כל-רכושם אשר רכשו, ואת-הנפיש, אשר-עשו בחרו; ויצאו, ללכת ארצה כנען, ויבאו, ארצה כנען.

ו ויעבר אברם, בארץ, עד מקום שקם, עד אלון מורה; והכנעני, אז בארץ.

➤ שאלו:

1. העלו שלוש שאלות שעולות לדעתכם מן הטקסט.
2. עיינו בפסוק א:
 - א. חישבו על הסבר לניסוח החריג "לך לך". מה משמעות הביטוי לדעתכם?
 - ב. מה הרווח ברשימה של שלוש רמות של עזיבה – "מארצך, ממולדתך, ומבית אביך"? מדוע הרשימה מופיעה בסדר זה?

בבראשית יב, א-ו, אברהם מצטווה לעזוב, ומתוארת תחילת מסעו. בהמשך הדיון, זכרו את השאלות שעוללות בקריאת הפסוק הראשון:

- מה משמעות הביטוי "לך לך"?
- אילו קשיים מעוררת עזיבת ארץ מולדת ובית אב?
- מדוע היעד אינו ידוע?

ב: פרידה (20 דקות)

בבראשית יב, ב, הקב"ה מבטיח לאברהם ברכות ושכר על עזיבתו את ביתו. מדוע אברהם אינו יכול לבצע את המוטל עליו במקום בו הוא נמצא כעת? מדוע הוא חייב לעזוב?

מאיר לייבוש בן יחיאל מיכל וייסר, שידוע בשם המלבי"ם, היה רב באוקראינה במאה ה-19. המלבי"ם סובר שהקב"ה ביקש מאברהם לעזוב את ביתו, אך לא רק במובן הפיסי.

מקור 2: מלבי"ם בראשית יב

ויאמר ה' אל אברם לך מארצך, אמר לו שתכלית היציאה הוא שיפרד מדעותיהם וממעלליהם הנשחתות... וצוה ה' שעם היציאה הגופנית תהיה גם יציאה מחשבית, שיפרד מטבע ארצו שהיה מזגה רע וממדות אנשי מולדתו, וגם מאהבת בית אביו... וע"כ אמר לך לך שילך אל עצמו נפרד בטבעו מכל אלה

➤ שאלו:

1. לפי המלבי"ם, מדוע הקב"ה מבקש מאברהם לעזוב את ארצו, מולדתו, ובית אביו?
2. אם המלבי"ם צודק, והקב"ה רוצה שאברהם ייפרד "מדעותיהם וממעלליהם הנשחתות", מדוע אברהם צריך להפריד את עצמו פיסית מביתו? מדוע הוא אינו רשאי להיפרד באופן פילוסופי בלבד, בלי פרידה גיאוגרפית?
3. כיצד אתם מגיבים כאשר אתם נתקלים ב"דעות ורעיונות נשחתות", או כאשר אתם ניצבים מול מערכת ערכים המנוגדת לדעתכם?

המלבי"ם מדגיש את האופי הפילוסופי של עזיבת אברהם. אברהם צריך להתחייב למערכת של אמונות וערכים, ולשם כך להבדיל את עצמו מהשקפת עולם שונה. המשמעות של אתגר אינטלקטואלי זה עדיין מהדהדת היום.

בין אם פרידת אברהם הייתה פיסית בלבד או גם פילוסופית כפי שמציע המלבי"ם, מדוע רואה הטקסט לנכון להציג את עזיבתו בשלוש רמות (ארץ, מולדת, בית אב), ודווקא בסדר זה?

שלמה אפרים בן אהרון מלונטשיץ פעל באוקראינה בשנים 1619-1550, וידוע בכינוי על שם פירושו המפורסם, הכלי יקר. הוא מציע את התשובה הבאה לשאלתנו.

מקור 3: כלי יקר בראשית יב

ונראה לפרש שהעתיקו הקב"ה מענין לענין כדרך שמחנכין התינוק, כי אולי יהיה קשה עליו לקבל הכל בבת אחת, על כן עשה לו שלושה חלוקות... כי מתחילה ביקש ממנו לעזוב ארצו וזה שאלה קטנה, יען כי אין לאדם תועלת מארצו יותר מארצות אחרות... ואחר כך כאשר הסיח מלבו כל ארצו אמר פן יהיה נפשו קשורה באנשי תולדתו שיש לו קצת עזר וסעד מהם... ואחר שנתפתה גם לזה חשש פן תדבק נפשו בבית אביו שיש לו שם תועלת נוסף על כל אלו והוא תועלת ממון, כי בית והון נחלת אבות.

➤ שאלו:

1. לפי הכלי יקר, מדוע שלושת המקומות שנדרש אברהם לעזוב – ארץ, מולדת, ובית אב – מוצגים דווקא בסדר זה?
2. ממה יחשוש אברהם לפי דברי הקב"ה? מה מודגש כאן על אופי העזיבה?
3. מה ניתן ללמוד מכך על הקשר בין אברהם לקב"ה?

הכלי יקר כותב שהקב"ה מציג בהדרגה את ציפיותיו מאברהם, כמי שמלמד ילד. הערה זו מעידה על מערכת יחסים תומכת ומטפחת ביו הקב"ה לאברהם. הכלי יקר גם מתמקד בהקרבה החומרית של אברהם, ומדגיש את המרכיבים הפיסיים של עזיבתו את הירושה המשפחתית.

ג: יעד לא ידוע (10 דקות)

הקב"ה לא רק מצווה את אברהם לעזוב את ביתו; הוא מצווה עליו ללכת למקום מסוים – אבל אינו מפרש לאן, אלא "אל הארץ אשר אראך" (בראשית יב, א). מדוע הקב"ה אינו מגלה את היעד של המסע?

רש"י, פרשן מקרא צרפתי מן המאה ה-12, והמלבי"ם – מציעים הסברים שונים לשאלה זו.

➤ קראו את מקורות 4, 5 בקול.

מקור 4: רש"י בראשית יב, ב

אל הארץ אשר אראך - לא גלה לו הארץ מיד, כדי לחבבה בעיניו.

מקור 5: מלבי"ם בראשית יב

ואמר אל הארץ אשר אראך. שזה היה מן הנסיון שיקל לאדם לעזוב ארצו ומולדתו אם יודע מחוז חפצו.

➤ שאלו:

1. רש"י סובר שאי ידיעת היעד תגרום לארץ להיות "חביבה" בעיני אברהם. מדוע לדעתכם כותב כך רש"י? מה רומז הדבר על דמותו של אברהם?
2. מה מעדיף אברהם לדעת המלבי"ם: לדעת את היעד, או לא לדעת?
3. מה ניתן ללמוד על אברהם מנכונותו ללכת אל הלא-נודע?
4. האם אתם מתרגשים מהלא נודע, או חוששים מפניו? כיצד הדוגמא של אברהם מנחה אותנו בהתמודדותנו עם הלא נודע?

רש"י סובר שאברהם רוצה להתקדם לקראת הלא נודע, בעוד שלפי המלבי"ם אברהם חושש להתחיל במסע בלי לדעת מה היעד. לדעת שני הפרשנים, אברהם יוצא לדרכו באומץ למרות שאינו יודע לאן מועדות פניו. הדוגמא של אברהם בתחילת מסעו מעודדת אותנו לקפוץ למים – לעשות את הצעד הראשון בכל מסע – בין אם יש לנו אמונה ביכולתנו להשיג את היעד, ובין אם לאו.

ד: מסע (15 דקות)

התייחסו לשאלות בנוגע למוצא וליעד של אברהם. מה בנוגע למה שביניהם – המסע עצמו? הציווי הראשון והמרכזי לאברהם מוצג בכיטוי חריג, "לך לך" (בראשית יב, א). מה משמעות הכיטוי?

מקור 6: הרב עדין אבן-ישראל שטיינזליץ, "There are No Final Answers" Parabola

1/11/2006

לעזוב את הבית - זהו חלק חשוב מההתבגרות... רעיון הבית משמעותו, בין היתר, נוחות - ביטחון, בטיחות, אפילו חום. באופנים רבים, באופן סימבולי, הבית משמעותו רחם.

אפשר לומר שהבית הוא ההיפך מהרוחני. רוחניות משמעותה יציאה החוצה, לא הישארות בתוך הבית פנימה. במידה מסוימת הבית הוא ההפך מהמסע, שמשמעותו עזיבת הבית. כאשר יוצאים למסע, או לחיפוש רוחני, האם לא נכון לומר שהנך מחפש בית מסוג אחר, או שונה?

הבית, במידה מסוימת, הוא מקום בטוח, המשפחה - חמימות, רוך, ביטחון, מחסה.

אך ייתכן מבט נוסף על הבית, שלפיו הבית הוא הסוף, ולא ההתחלה. אתה עוזב את ביתך כעת, ומחפש בית חדש.

הבית הישן מת עבורך. הוא אינו מספק את צרכיך. כאשר אני יוצא מהבית, אני יוצא כדי לחפש. אדם צמא - מה הוא מבקש? להיכן הוא רוצה להגיע? ישנם ללא ספק מחפשים שעוזבים את הבית ורוצים להפוך, מבחינה רוחנית, לנוודים. הם יוצאים למסע חיפוש שאינו מגיע לכדי סיום. מתי מסתיים המסע של הצועני? במותו. אתה יוצא למצוא דברים חדשים, אתה הולך למצוא אוצרות חדשים, אבל אתה לא הולך להפסיק. רוחנית ישנם אנשים רבים כאלה, נוודי עולם שיוצאים למסע שאינו מסתיים. ישנו אדם שמחפש בית נוסף - בית גבוה יותר, טוב יותר, מפואר יותר. וישנו אדם שיאמר, "עבורי - להישאר פירושו למות".

➤ שאלו:

1. במילים שלכם, כיצד הייתם מתארים את שני סוגי האנשים עליהם כותב הרב שטיינזליץ?
2. אנו יודעים שאברהם יוצא למסע. לאור הקטגוריות שמציע הרב שטיינזליץ, מה ניתן ללמוד על החלטתו של אברהם ללכת? מה לדעתכם חשב אברהם?
3. עם מי אתם מזדהים בטקסט של הרב שטיינזליץ? מה חשוב לכם יותר - המסע או היעד?

הרב שטיינזליץ מתאר שני סוגים של מחפשים: מי שמחפש כדי למצוא בית חדש, ומי שמטרתו להמשיך לחפש. עם זאת, הוא אינו בוחר באחת האפשרויות; הנקודה המרכזית שלו היא שהחיפוש עצמו חשוב.

יהודה אריה לייב אלטר (הרבי מגור), רב פולני מן המאה ה-19, מסכים שיש ערך רב לנדודים עצמם. הוא כותב בספרו, שפת אמת, על הערך של הנדודים. הספר שפת אמת נודע עד כדי כך, שהרבי מגור זכה לכינוי "שפת אמת".

מקור 7: שפת אמת על בראשית יב, א:

"לך לך" - לעולם צריך להיות מהלך. "אל אשר אראך" - תמיד השגה חדשה. לכן נקרא האדם מהלך. שכל העומד בלי התחדשות, מיד הטבע שולט בו. ולכן מלאכין למעלה, שאינם תוך הטבע, נקראים "עומדים" (ישעיהו ו: ב). ובעולם הזה נקרא האדם מהלך.

➤ שאלו:

1. הסבירו למה מתכוון השפת אמת באמירה "לעולם צריך להיות מהלך".
2. מה לדעתכם משמעות המשפט "שכל העומד בלי התחדשות, מיד הטבע שולט בו"?
3. כיצד אדם הופך ל"מהלך"? האם מעגלי החיים, הטקסים, והמסורות של היהדות מספקים הזדמנויות להתחדשות? אם כן, כיצד?

השפת אמת מעניק ערך להתקדמות עצמה, ומדגיש את החשיבות של האתגר להמשיך הלאה, וההתרחקות מהסתפקות בקיים. הוא מעודד את האדם להתקדם למרות שהוא עלול לא להגיע ליעדו, ולחדש את עצמו תוך תהליך של שיפור מתמיד.

סיכום (2 דקות)

הלימוד אודות תחילת מסעו של אברהם אל הלא נודע מאפשרת גילוי של האתגרים שבעזיבה – בין אם עזיבה של מקום פיסי וגיאוגרפי, או עזיבה פילוסופית ורוחנית. כאשר נצא למסעות בחיינו שלנו, האם נתרגש מהרעיון של המסע, או שנאלץ להתגבר על החשש מפני הלא נודע?

דף מקורות

אברהם: מסע אל הלא-נודע

א: הטקסט המקראי

מקור 1: בראשית יב, א-ו:

- א ויאמר ה' אל-אברהם, לך-לך מארצה וממולדתך ומבית אביך, אל-הארץ, אשר ארצה .
ב ואעשה, לגוי גדול, ואברכה, ואגדלה שמך; והיה, ברכה .
ג ואברכה, מברכה, ומקללה, אאר; ונברכו בך, כל משפחת האדמה .
ד וילך אברהם, כאשר דבר אליו ה', וילך אתו, לוט; ואברהם, בן-חמש שנים ושבעים שנה, בצאתו, מחרן .
ה ויקח אברהם את-שרי אשתו ואת-לוט בן-אחיו, ואת-כל-רכושם אשר רכשו, ואת-הנפש, אשר-עשו בחרן; ויצאו, לקחת ארצה פנען, ויבאו, ארצה פנען .
ו ויעבר אברהם, בארץ, עד מקום שכם, עד אלון מורה; והכניעני, אז בארץ

ב: פרידה

מקור 2: מלבי"ם בראשית יב

ויאמר ה' אל אברהם לך לך מארצך, אמר לו שתכלית היציאה הוא שיפרד מדעותיהם וממעלליהם הנשחתות... וצוה ה' שעם היציאה הגופניית תהיה גם יציאה מחשביית, שיפרד מטבע ארצו שהיה מזגה רע וממדות אנשי מולדתו, וגם מאהבת בית אביו... וע"כ אמר לך לך שילך אל עצמו נפרד בטבעו מכל אלה.

מקור 3: כלי יקר בראשית יב

ונראה לפרש שהעתיקו הקב"ה מענין לענין כדרך שמחנכין התינוק, כי אולי יהיה קשה עליו לקבל הכל בבת אחת, על כן עשה לו שלושה חלוקות... כי מתחילה ביקש ממנו לעזוב ארצו וזה שאלה קטנה, יען כי אין לאדם תועלת מארצו יותר מארצות אחרות... ואחר כך כאשר הסיח מלבו כל ארצו אמר פן יהיה נפשו קשורה באנשי תולדתו שיש לו קצת עזר וסעד מהם... ואחר שנתפתה גם לזה חשש פן תדבק נפשו בבית אביו שיש לו שם תועלת נוסף על כל אלו והוא תועלת ממון, כי בית והון נחלת אבות.

ג: יעד לא ידוע

מקור 4: רש"י בראשית יב, ב

אל הארץ אשר אראך - לא גלה לו הארץ מיד, כדי לחבבה בעיניו

מקור 5: מלבי"ם בראשית יב

ואמר אל הארץ אשר אראך. שזה היה מן הנסיון שיקל לאדם לעזוב ארצו ומולדתו אם יודע מחוז חפצו.

ד: מסע

מקור 6: הרב עדין אבן-ישראל שטינזליץ, "There are No Final Answers" Parabola, 1/11/2006

לעזוב את הבית - זהו חלק חשוב מההתבגרות... רעיון הבית משמעותו, בין היתר, נוחות - ביטחון, בטיחות, אפילו חום. באופנים רבים, באופן סימבולי, הבית משמעותו רחם.

אפשר לומר שהבית הוא ההיפך מהרוחני. רוחניות משמעותה יציאה החוצה, לא הישארות בתוך הבית פנימה. במידה מסוימת הבית הוא ההפך מהמסע, שמשמעותו עזיבת הבית. כאשר יוצאים למסע, או לחיפוש רוחני, האם לא נכון לומר שהינך מחפש בית מסוג אחר, או שונה?

הבית, במידה מסוימת, הוא מקום בטוח, המשפחה - חמימות, רוך, ביטחון, מחסה.

אך ייתכן מבט נוסף על הבית, שלפיו הבית הוא הסוף, ולא ההתחלה. אתה עוזב את ביתך כעת, ומחפש בית חדש.

הבית הישן מת עבורך. הוא אינו מספק את צרכיך. כאשר אני יוצא מהבית, אני יוצא כדי לחפש. אדם צמא - מה הוא מבקש? להיכן הוא רוצה להגיע? ישנם ללא ספק מחפשים שעוזבים את הבית ורוצים להפוך, מבחינה רוחנית, לנוודים. הם יוצאים למסע חיפוש שאינו מגיע לכדי סיום. מתי מסתיים המסע של הצועני? במותו. אתה יוצא למצוא דברים חדשים, אתה הולך למצוא אוצרות חדשים, אבל אתה לא הולך להפסיק. רוחנית ישנם אנשים רבים כאלה, נוודי עולם שיוצאים למסע שאינו מסתיים. ישנו אדם שמחפש בית נוסף - בית גבוה יותר, טוב יותר, מפואר יותר. וישנו אדם שיאמר, "עבורי - להישאר פירושו למות".

מקור 7: שפת אמת על בראשית יב, א:

"לך לך" - לעולם צריך להיות מהלך. "אל אשר אראך" - תמיד השגה חדשה. לכן נקרא האדם מהלך. שכל העומד בלי התחדשות, מיד הטבע שולט בו. ולכן מלאכין למעלה, שאינם תוך הטבע, נקראים "עומדים" (ישעיהו ו: ב). ובעולם הזה נקרא האדם מהלך.

בלעם: לברכה או לקללה?

כתב: הרב יצחק בלאו

הקדמה (10 דקות)

← בדקו את הנחות היסוד של המשתתפים על נביאי המקרא

1. מיהם נביאי המקרא? מי זכור לכם כנביא ידוע?
2. מהם היכולות של הנביא? מהם תפקידיו?
3. אילו תכונות יש לנביא?
4. האם נביא הוא תמיד אדם טוב?

הנביא הוא אדם בעל כוח עצום. הנביא או הנביאה שונים מן האדם הממוצע: הקב"ה מדבר אל הנביאים. לעיתים הוא מגלה להם מה צופן העתיד, ולפעמים שולח להם מסר כדי שיעבירו אותו לעם. כמה מנביאי ישראל מתוארים כאנשים שאינם מושלמים, ושיש להם חסרונות; למרות זאת, הם תמיד פועלים מתוך מוטיבציה להועיל לעם ישראל.

ביחידה זו נפגוש את הנביא בלעם, שאינו מעם ישראל. עובדה זו לבד עלולה לערער את הנחות היסוד שלכם בנוגע לנבואה. בנוסף, בלעם מבקש לנצל את כוחות הנבואה שלו לפגוע בעם ישראל. לימוד על הדמות המורכבת של בלעם תוביל אותנו לבחינת שאלה חשובה: כיצד ראוי שנצל את כישרונותינו?

← הציגו בפני הלומדים את הסיכום הבא של סיפור בלעם (במדבר כב-כד).

להלן סיכום קצר של מעשה בלעם המופיע במדבר כב-כד.

בלק מלך מואב חושש מפני עם ישראל שהולך וקרב, ומבקש מבלעם לקלל אותם. בלעם מודיע לבלק שהוא יוכל לעשות רק מה שהקב"ה יאפשר לו. למרות שבסופו של דבר הקב"ה מתרצה ומתיר לבלעם ללכת עם בלק, הוא כועס על כך שהוא בוחר ללכת. בדרכו פוגש בלעם במלאך שמנסה לעצור אותו. האתון של בלעם רואה את המלאך העומד בדרכם, ואילו בלעם אינו רואה את המלאך. בעקבות זאת שיה מוזר מתפתח בין בלעם ואתונו. בלעם מנסה לבנות מזבחות, ומשתדל לנצל נקודות מבט שונות כדי לקלל את עם ישראל, אך בסופו של דבר מברך אותם שלוש פעמים. לאחר שבלק "מפטר" את בלעם מתפקידו, בלעם פותח בנאום נבואי אחד אחרון על עתידו של עם ישראל.

א: בלעם (5 דקות)

← קראו את מקור 1.

מקור 1: במדבר כב, א-יד

(א) ויסעו בני ישראל ויחננו בערבבות מואב מעבר לירדן ירחו: ס

(ב) וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמרי:

(ג) ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא ויקץ מואב מפני בני ישראל:

ד) ויאמר מואב אל זקני מדן עתה ילחכו הקהל את כל סביבתינו פלחך השור את גרן השדה ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההוא:

ה) וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה אשר על הנחל ארץ בני עמו לקרא לו לאמר הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ והוא ישב ממלי:

ו) ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה כי עצום הוא ממני אולי אוכל נכה בו ואגרשנו מן הארץ כי ידעתי את אשר תברך מברך ואשר תאר יואר:

ז) וילכו זקני מואב וזקני מדן וקסמים בידם ויבאו אל בלעם וידברו אליו דברי בלק:

ח) ויאמר אליהם לינו פה הלילה והשבתי אתכם דבר כפאשר ידבר ה' אלי וישבו שרי מואב עם בלעם:

ט) ויבא א-לוקים אל בלעם ויאמר מי האנשים האלה עמך:

י) ויאמר בלעם אל הא-לוקים בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי:

יא) הנה העם היצא ממצרים וכס את עין הארץ עתה לכה קכה לי אתו אולי אוכל להלקחם בו וגרשתי:

יב) ויאמר א-לוקים אל בלעם לא תלך עמם לא תאר את העם כי ברוך הוא:

יג) ויקם בלעם בבקר ויאמר אל שרי בלק לכו אל ארצכם כי מאן ה' לתתי להלך עמכם:

יד) ויקומו שרי מואב ויבאו אל בלק ויאמרו מאן בלעם הלך עמנו:

← שאלו:

1. תארו את בלעם. מה מבקש ממנו בלק?
2. מהו הרושם הראשוני שלכם ביחס לכישרונו של בלעם כנביא?

ב: השוואה בלתי סבירה: משה ובלעם (5 דקות)

נעיין בטקסט מפורסם אודות משה, ובפירוש הספרי (מדרש מן המאה הרביעית).

← בקשו מאחד המשתתפים לקרוא בקול את מקורות 2-3.

מקור 2: דברים לד, י:

ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים:

מקור 3: ספרי דברים, פיסקא שנוז, י:

בישראל לא קם, אבל באומות העולם קם. ואיזה זה? זה בלעם בן בעור.

← שאלו:

1. מה בסיפור הפתיע אתכם?
2. מה רומז הטקסט על רמת הכישרון של בלעם?

הסבירו ללומדים שמשה ובלעם נחשבים שניהם נביאים ברמה דומה. הרושם הוא שבלעם הוא נביא ללא דופי.

ג: כישרון למכירה? (20 דקות)

← בקשו מהמשתתפים להתחלק לזוגות או שלשות ללימוד בחברות. בחברות, או לימוד משותף, הלומדים יכולים לשתף זה את זה ברעיונות ותובנות כדי לקדם את לימוד הטקסט.

← הנחו את הלומדים לעיין ביחד במקור 4, ולדון בשאלות העולות מן הטקסט.

מקור 4: במדבר כב, טו-יט:

(טו) וַיִּסַּף עוֹד בְּלֶקְךָ שְׁרִים רַבִּים וְנִכְבְּדִים מְאֹד:

(טז) וַיִּבְאוּ אֶל בְּלַעַם וַיֹּאמְרוּ לוֹ כֹּה אָמַר בְּלַק בֶּן צְפּוֹר אֵל נָא תִּמְנַע מִקְּלֶיךָ אֵלַי:

(יז) כִּי כִבַּד אֶכְבְּדֶךָ מְאֹד וְכֹל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלַי אֶעֱשֶׂה וְלֹכָה נָא קָבֵה לִי אֵת הָעַם הַזֶּה:

(יח) וַיַּעַן בְּלַעַם וַיֹּאמֶר אֶל עֲבָדֵי בְּלַק אִם יִמְנָע לִי בְּלַק מֵלֵא בִיתוֹ כְּסָף וְזָהָב לֹא אוּכַל לְעַבֵּר אֶת פִּי ה' א-לוקי לעשות קטנה או גדולה:

(יט) וַעֲתָה וָשָׁבוּ נָא בְּזֵה גַם אֲתָם הֲלִילָה וְאֲדַעָה מֶה יִסַּף ה' דְּבַר עָמִי:

← שאלו:

1. כיצד הייתם מתארים את מערכת היחסים בין בלעם לקב"ה על בסיס תגובתו של בלעם לשרים?

בלעם מעביר מסר ברור לשרים שכל הכסף שבעולם לא ישכנע אותו ללכת נגד רצון האל.

בניגוד לקריאת הפסוקים כנאמנות של בלעם לקב"ה, הטקסטים הבאים מציעים קריאה חלופית. מקור 5 נכתב על ידי הרב יוסף בכור שור (פרשן ומשורר צרפתי מן המאה ה-12). בכור שור מפרש את דברי בלעם כפתיחה למשא ומתן עם השרים. מקור 6, מספר דברים, רומז לחמדנותו של בלעם.

← בקשו מהלומדים להתחלק לחברות ולקרוא את מקורות 5-6

מקור 5: יוסף בכור שור, פירוש לבמדבר כב, יח:

...כך דרך בעלי שוחד, דרך ערמה נותנין קיצבת השוחד כמו שאמר עפרון "ארבע מאות שקל כסף וגו'". ולכך נתן קיצבת הכסף, ואברהם שמע והבין ונתן לו. וכן כאן כיון לעשות קצב לשוחד כדי להרבות שוחד לעצמו.

← הערה: דבריו של בכור שור מתייחסים לבראשית כג, שבו עפרון עורך משא ומתן עם אברהם על שדה המכפלה, שבה מבקש אברהם לקבור את שרה.

מקור 6: דברים כג, ד-ו:

(ד) לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם:

(ה) על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים ואשר שכר עליה את בלעם בן בעור מפתור ארם נהרם לקללך:

(ו) ולא אכה ה' א-לוקיך לשמע אל בלעם ויחפה ה' א-לוקיך לה את הקללה לברכה פי אהבה ה' א-לוקיך:

כנסו את הקבוצה כולה וערכו דיון בשאלות הבאות:

2. האם המקורות משנים את דעתכם בנוגע לבלעם? כיצד ומדוע?
3. האם תוכלו לחשוב על דוגמא של אדם בחברה המודרנית שמוכר את כישרוניותו? מתי התנהגות זו ראויה לשבח, ומתי היא ראויה לגנאי?

ד: אותה הפעולה, כוונה שונה (10 דקות)

נמשיך עם בלעם במסעו ונראה כיצד היבט אחד של הסיפור מפורש בתלמוד.

← קראו את מקור 7

מקור 7: במדבר כב, כ-כב:

(כ) ויבא א-לוקים אל בלעם לילה ויאמר לו אם לקרא לה באו האנשים קום לה אתם ואף את הדבר אשר אדבר עליהם תעשה:

(כא) ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתנו וילך עם שרי מואב:

(כב) ויחר אף א-לוקים כי הולך הוא ויחיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו והוא רכב על אתנו ושני נערי עמו:

← שאלו:

1. מה מספרים שני הפסוקים הראשונים על בלעם?
2. כיצד הפסוק החותם מערער על הפרשנות הראשונית שלכם?
3. מדוע הקב"ה כעס על בלעם על הליכתו, אם אמר לו שהוא רשאי ללכת?

← קראו את מקור 8

מקור 8: בבלי סנהדרין קה, ב:

ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתנו, תנא משום רבי שמעון בן אלעזר: אהבה מבטלת שורה של גדולה - מאברהם. דכתיב +בראשית כ"ב+ וישכם אברהם בבקר, שנאה מבטלת שורה של גדולה - מבלעם, שנאמר ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתנו.

← שאלו:

1. כיצד הייתם מסכמים את המסר שעולה מן הטקסט שקראתם?
2. לפי הטקסט, במה דומים אהבה ושנאה?

ה: ניצול הכישרונות (10 דקות)

לבלעם יכולות נבואיות ניכרות, אך הוא גם אדם שפועל על בסיס חמדנות ושנאה. כיצד משתמש בלעם – או מנצל לרעה – את הכישרון בו ניחן? הרב שטיינזלץ מתייחס לשאלה זו בקטע הבא.

← בקשו מאחד המשתתפים לקרוא בקול את הקטע הבא.

מקור 9: הרב עדין שטיינזלץ אבן-ישראל: הרבי שלי

ביהדות, רוח הקדש היא היכולת לדעת דברים בהווה או בעתיד, בעזרת קשר אישי עם עולם הרוח. לעיתים יהודים ושאינם יהודים, אפילו שאינם מאמינים, מקבלים כמתנה סוג של רוח הקדש; במונחים של חול אפשר לקרוא לתופעה ESP. בלעם המקראי לא היה אדם טוב. הגאווותנות שלו ברורה, הדעות הקדומות שלו נגד עם ישראל ובעד המואבים ברורים – ולמרות זאת הוא היה קשור לרוח הקודש. נבואתו נחשבת למדרגה גבוהה ביותר אצל היהודים, והם כוללים מילים מנבואתו בתפילתם יום-יום.

← שאלו:

1. איזה מסר מנסה הרב שטיינזלץ להעביר?
2. מדוע הקב"ה בוחר להעניק נבואה לאדם רשע?
3. או: מדוע יטה לבו של נביא לרשע? בלק אומר על בלעם "כי ידעתי את אשר תברך מבורך" (במדבר כב, ו). אם צודק בלק, כיצד הדבר משפיע על דעתכם בנוגע לבלעם?

סיכום:

בסופו של דבר, בלעם יוצא לקלל את בני ישראל. הקב"ה אינו מאפשר לקללות לצאת מפיו לשל בלעם, ומשנה את הקללה שיוצאת מפיו לברכה, ובלעם מברך את בני ישראל שלוש פעמים. הברכה שלו לבני ישראל שגורה היום בפינו כברכה הפותחת את תפילת הבוקר ("מה טובו אהלך יעקב, משכנותיך ישראל" – במדבר כד, ה)

← שאלו:

1. האם התוצאה הסופית משנה את דעתכם? כמה חשובות כוונותיו של בלעם?
2. האם אתם מופתעים לגלות שברכה שנאמרת יום-יום מקורה באדם שרצה לקלל את בני ישראל? מדוע לדעתכם שולבה ברכה זו בתפילה?
3. איזה מסר נוכל ללמוד מסיפור זה?

בלעם: לברכה או לקללה?

דף מקורות

מקור 1: במדבר כב, א-י"ד

- (א) ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב מעבר לירדן ירחו: ס
- (ב) וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמרי:
- (ג) ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא ויקח מואב מפני בני ישראל:
- (ד) ויאמר מואב אל זקני מדני עתה ילחכו הקהל את כל סביבתינו פלחוד השור את גרק השדה ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההוא:
- (ה) וישלח מלאכים אל בלעם בן בער פתורה אשר על הנגה ארץ בני עמו לקרא לו לאמר הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ והוא ישב ממלי:
- (ו) ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה כי עצום הוא ממני אולי אוכל נפה בו ואגרושנו מן הארץ כי ידעתי את אשר תברך מברך ואשר תאר יואר:
- (ז) וילכו זקני מואב וזקני מדני וקסמים בידם ויבאו אל בלעם וידברו אליו דברי בלק:
- (ח) ויאמר אליהם לינו פה הליזה והשבתי אתכם דבר כאשר ידבר ה' אלי וישבו שרי מואב עם בלעם:
- (ט) ויבא א-לוקים אל בלעם ויאמר מי האנשים האלה עמך:
- (י) ויאמר בלעם אל הא-לוקים בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי:
- (יא) הנה העם היצא ממצרים ויכס את עין הארץ עתה לכה קבה לי אתו אולי אוכל להלקחם בו וגרשתיו:
- (יב) ויאמר א-לוקים אל בלעם לא תלך עמם לא תאר את העם כי ברוך הוא:
- (יג) ויקם בלעם בבקר ויאמר אל שרי בלק לכו אל ארצכם כי מאן ה' לתתי להלך עמכם:
- (יד) ויקומו שרי מואב ויבאו אל בלק ויאמרו מאן בלעם הלך עמנו:

מקור 2: דברים לד, י:

ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים:

מקור 3: ספרי דברים, פיסקא שנו, י:

בישראל לא קם, אבל באומות העולם קם. ואיזה זה? זה בלעם בן בעור.

מקור 4: במדבר כב, טו-יט:

(טו) ויִסֹּף עוֹד בְּלֶקַח שְׁלַח שָׂרִים רַבִּים וְנִכְבְּדִים מֵאֶלֶּה:

(טז) וַיִּבְאוּ אֶל בְּלָעָם וַיֹּאמְרוּ לוֹ כֹּה אָמַר בְּלָק בֶּן צְפוּר אֵל נָא תִמְנַע מִהָלֶךְ אֵלַי:

(יז) כִּי כִפַּד אֶכְבְּדֶךָ מְאֹד וְכָל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלַי אֲעֲשֶׂה וְלִכְהָ נָא קִבְּהָ לִּי אֵת הַעַם הַזֶּה:

(יח) וַיַּעַן בְּלָעָם וַיֹּאמְרוּ אֶל עֲבָדֵי בְּלָק אִם יִתֵּן לִי בְּלָק מְלֵא בֵּיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל לַעֲבֹר אֵת פִּי ה' א-לוקי לעשות קטנה או גדולה:

(יט) וַעֲתָה שָׁבוּ נָא בְּזַהָב גַּם אִתָּם הִלְלָה וְאֲדַעַה מֶה יִסֹּף ה' דְּבַר עַמִּי:

מקור 5: יוסף בכור שור, פירוש לבמדבר כב, יח:

...כך דרך בעלי שוחד, דרך ערמה נותנין קיצבת השוחד כמו שאמר עפרון "ארבע מאות שקל כסף וגו'". ולכך נתן קיצבת הכסף, ואברהם שמע והבין ונתן לו. וכן כאן כיון לעשות קצב לשוחד כדי להרבות שוחד לעצמו.

מקור 6: דברים כג, ז-ו:

(ד) לֹא יָבֹא עֲמוּנֵי וּמוֹאָבִי בְּקִהְלֵךְ ה' גַּם דּוֹר עֲשִׂירֵי לֹא יָבֹא לָהֶם בְּקִהְלֵךְ ה' עַד עוֹלָם:

(ה) עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קָדְמוּ אִתְּכֶם בְּלַחֲמֵם וּבִמַּיִם בְּדָרְדָר בְּצִאתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְאֲשֶׁר שָׁכַר עָלֶיךָ אֵת בְּלָעָם בְּעוֹר מִפְתּוֹר אֲרָם וְהָרִים לְמַלְלָךְ:

(ו) וְלֹא אָבָה ה' א-לוקיך לְשַׁמֵּעַ אֶל בְּלָעָם וַיִּהְיֶה ה' א-לוקיך לְךָ אֵת הַקְּלָלָה לְכַרְכָּה כִּי אֶהְבֶּךָ ה' א-לוקיך:

מקור 7: דברים כב, כ-כב:

(כ) וַיִּבְא א-לוקים אֶל בְּלָעָם לִיְלֹה וַיֹּאמְרוּ לוֹ אִם לְקָרָא לְךָ בָּאוּ הָאֲנָשִׁים קוֹם לְךָ אִתָּם וְאָף אֵת הַדְּבָר אֲשֶׁר אָדַבְּרָ אֵלַיךְ אִתּוֹ תַעֲשֶׂה:

(כא) וַיִּקָּם בְּלָעָם בְּבִקְרָ וַיַּחְבֹּשׁ אֵת אֲתָנּוֹ וַיִּלְךָ עִם שָׂרֵי מוֹאָב:

(כב) וַיַּחֲר אָף א-לוקים כִּי הוֹלֵךְ הוּא וַיִּתְּיָצַב מִלְּאָף ה' בְּדָרְדָר לְשַׁטֵּן לוֹ וְהוּא רֹכֵב עַל אֲתָנּוֹ וַיִּשְׁנֵי נֶעְרָיו עִמּוֹ:

מקור 8: בבלי סנהדרין קה, ב:

ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתנו, תנא משום רבי שמעון בן אלעזר: אהבה מבטלת שורה של גדולה - מאברהם. דכתיב +בראשית כ"ב+ וישכם אברהם בבקר, שנאה מבטלת שורה של גדולה - מבלעם, שנאמר ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתנו.

מקור 9: הרב עדין שטיינזליץ אבן-ישראל: הרבי שלי

ביהדות, רוח הקדש היא היכולת לדעת דברים בהווה או בעתיד, בעזרת קשר אישי עם עולם הרוח. לעיתים יהודים ושאינם יהודים, אפילו שאינם מאמינים, מקבלים כמתנה סוג של רוח הקדש; במונחים של חול אפשר לקרוא לתופעה ESP. בלעם המקראי לא היה אדם טוב. הגאווותנות שלו ברורה, הדעות הקדומות שלו נגד עם ישראל ובעד המואבים ברורים – ולמרות זאת הוא היה קשור לרוח הקודש. נבואתו נחשבת למדרגה גבוהה ביותר אצל היהודים, והם כוללים מילים מנבואתו בתפילתם יום-יום.

דבורה - ניצחון ביד אישה

כתבה: רחל פרידמן

הקדמה (5 דקות)

➤ סכמו את הסיפור המקראי אודות דבורה הנביאה (שופטים ד-ה)

הסיפור של דבורה הנביאה מופיע בספר שופטים, פרקים ג-ד, שם מדווח על קואליציה של שבטי ישראל מהצפון שביחד גוברים על צבא כנעני. הסיפור מסופר בפרוזה (ד, א-כד) ובשירה (ה, א-לא). הניצחון של בני ישראל הוא סיום של מלחמות הכיבוש שהתחילו עוד בימי יהושע. בשתי הגרסאות – הפרוזה והשירה – ישנו דגש על שתי נשים: דבורה, נביאה ושופטת משבט אפרים; ויעל, יושבת אוהלים משבט הקיני, ששוכן בשלום בתוך גבולות ישראל. דבורה מזמנת את ברק לנהל את המלחמה ועוזרת לו לגייס את שבטי ישראל; יעל הורגת את סיסרא, שר צבא כנען, כאשר הוא בורח משדה הקרב.

➤ הציגו את היחידה

ביחידה זו נעיין בדמותה של דבורה הנביאה. נבחן את הנהגת דבורה דרך קריאה בטקסט המקראי, טקסטים פרשניים, וטקסטים יהודיים מן העת החדשה.

א: דבורה – אישיות וקריירה (10 דקות)

אנו פוגשים את דבורה בשופטים פרק ד.

➤ קראו את מקור 1 עם כל הקבוצה

מקור 1: שופטים ד, ז-ה

ד) וַדְּבֹרָה אִשָּׁה נְבִיאָה אֲשֶׁת לְפִידוֹת הָיָא שְׁפָטָה אֶת יִשְׂרָאֵל בְּעֵת הַהִיא:

ה) וְהָיָא יוֹשֶׁבֶת תַּחַת תְּמָר דְּבֹרָה בֵּין הַרְמָה וּבֵין בֵּית אֵל בְּהַר אֶפְרַיִם וַיַּעַל וְאֵלֶיהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפָּט:

שאלו:

1. כיצד מתוארת דבורה? אילו תכונות מודגשות באישיותה? האם בתיאורים מתעוררים מתחים?
2. מדוע לדעתכם אנו פוגשים את דבורה רק באמצע חייה והקריירה הנבואית שלה? דבורה היא אישה ישראלית, שופטת, ונביאה. האם יש דבר חריג בשילוב זה?

ב: מגדר במלחמה (18 דקות)

דבורה היא השופטת האישה היחידה במקרא. חריג לשמוע במקרא על אישה שמזמנת גבר לתפקיד. כאשר דבורה קוראת לברק ומזמינה אותו להוביל את בני ישראל במלחמה נגד סיסרא שר צבא כנען, ברק מתנה את הסכמתו.

- בקשו מהמשתתפים להתחלק לקבוצות של שנים או שלוש כדי ללמוד בחברות. לימוד בחברותא מאפשר ללומדים לשתף זה בזה את רעיונותיהם ותובנותיהם ולהתעמק באופן זה בלימוד משותף של הטקסט.
- הנחו את החברות לקרוא את מקורות 2, 3, ולדון בשאלות המנחות.

מקור 2: שופטים ד, ו-ט

- ו) ותשלח ותקרא לברק בן אבינעם מקדש נפתלי ותאמר אליו הלא צוה ה' א-לוקי ישראל לך ומשכת ביהר תבור ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי ומבני זבלון:
- ז) ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין ואת רכבו ואת המונו ונתתיהו בידך:
- ח) ויאמר אליה ברק אם תלכי עמי והלקתי ואם לא תלכי עמי לא אלך:
- ט) ותאמר הלא עמך אפס כי לא תהינה תפארתך על הדרך אשר אתה הולך פי כיד אשה ימכר ה' את סיסרא ותקם דבורה ותלך עם ברק קדשה:

שאלו:

1. מדוע מסרב ברק להוביל את צבא ישראל למלחמה בלי דבורה?
 2. מדוע לדעתכם מרגישה דבורה צורך להדגיש שהיא אישה?
 3. האם לדעתכם התגובה של ברק מצביעה על חוזק או חולשה? מדוע?
- נקרא את דברי דון יצחק אברבנאל, פילוסוף ותלמיד חכם פורטוגזי מן המאה ה-14.

מקור 3: אברבנאל על שופטים ד, ח:

...ולכן אמר לדבורה שתלך עמו, כדי לחזק לבב ישראל בראותם הנביאה עמו שצותה בזה, ולשיאמינו כי דבר ה' הוא ובו היה עושה הדבר הזה כי לא מלבו...

שאלו:

1. לפי אברבנאל, מה הערך המוסף של יציאת דבורה למלחמה יחד עם ברק? למי ייטיב הדבר?
 2. לאור פירושו של האברבנאל, האם אתם מסכימים עם האסטרטגיה של ברק, או חולקים עליה?
- עם ברק ודבורה בשדה הקרב, מיוצגים מרכיבים צבאיים ורוחניים של צבאות ישראל. אברבנאל מציע לראות בברק ודבורה שילוב אימתני.
- נקרא את דברי רבי דוד קמחי (רד"ק), חכם מן המאה ה-12 מפרובנס, צרפת.

- קראו את מקור 4 עם כל המשתתפים.

מקור 4: רד"ק על שופטים ד, ט:

כי ביד אשה - י"מ יעל שנמכר סיסרא בידה ועל פי הנבואה אמרה זה ואיננו נכון לענין הפסוק שאמר אפס כי לא תהיה תפארתך אלא פירושו כך אם אלך לא תהיה תפארתך כי על ידי תהיה התשועה ויאמרו כי ביד דבורה ימכור ה' את סיסרא ולא תהיה התשועה הזאת נקראת על שמך:

שאלו:

1. לפי רד"ק, לאיזו אישה רומזת דבורה בדבריה לברק?
2. מה מניע את דבורה לציין שאם הייתה הולכת עם ברק לשדה הקרב, הניצחון לא היה נקרא על שמו אלא על שמה? מה מעידה תגובתה על אישיותה? האם המסקנה לדברי אופי דבורה ואישיותה הייתה שונה אם דברי דבורה מכוונים ליעל?

ג: יעל – אשת האוהל (10 דקות)

בתפנית אירונית – בהתחשב בעובדה שדבורה הנביאה נמצאת בשדה הקרב – הניצחון הצבאי של ישראל מושג גם הוא על ידי אישה, אבל לא בשדה הקרב. המלחמה מוכרעת במפגש בין יעל וסיסרא באוהל. יעל מצגת כ"אשת חבר הקיני" (שופטים ד, יז). חבר היה בעל ברית של יבין מלך כנען, אותו שירת סיסרא – לכן סיסרא שם מבטחו ביעל, וסבר שאוהלו של חבר הוא מקום מחבוא בטוח.

קראו בקול את מקור 5.

מקור 5: שופטים ד, יז-כב

(יז) וְסִסְרָא נָס בְּרִגְלָיו אֶל אַהֲלֵי יַעֲלֵי אִשְׁתֵּי חֶבֶר הַקִּינִי כִּי שָׁלוֹם בֵּין יַבִּין מֶלֶךְ חֲצוֹר וּבֵין בֵּית חֶבֶר הַקִּינִי:

(יח) וַתֵּצֵא יַעֲלֵי לִקְרֹאת סִסְרָא וַתֹּאמֶר אֵלָיו סוּרָה אֲדֹנָי סוּרָה אֵלַי אַל תִּירָא וַיִּסַּר אֵלֶיהָ הָאֲהֶלָה וַתִּכְסְהוּ בְשִׁמְיָהּ:

(ט) וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הַשְׂקִינִי נָא מֵעַט מִיָּם כִּי צָמְאִיתִי וַתִּפְתַּח אֶת נְאוֹד הַחֶלֶב וַתִּשְׁקֶהוּ וַתִּכְסְהוּ:

(כ) וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ עֲמֵד פְּתַח הָאֲהֶל וְהִנֵּה אִם אִישׁ יָבֹא וְשָׁאַלְךָ וְאָמַר הֲיֵשׁ פֹּה אִישׁ וְאָמַרְתְּ אֲנִי:

(כא) וַתִּשָׁק יַעֲלֵי אִשְׁתֵּי חֶבֶר אֶת יָמֵד הָאֲהֶל וַתִּשָּׂם אֶת הַמַּקְבֵּת בִּיָּדָהּ וַתָּבֹא אֵלָיו בְּלֶאֱט וַתִּתְקַע אֶת הַיָּתֵד בְּרַקְתּוֹ וַתִּצְנַח בְּאַרְצָן וְהוּא נֶרְדָּם וַיַּעַף וַיָּמָת:

(כב) וְהִנֵּה בְּרַק רִדְף אֶת סִסְרָא וַתֵּצֵא יַעֲלֵי לִקְרֹאתוֹ וַתֹּאמֶר לוֹ לֶךְ וְאַרְאֶנְךָ אֶת הָאִישׁ אֲשֶׁר אַתָּה מְבַקֵּשׁ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וְהִנֵּה סִסְרָא נָפֵל מֵת וְהַיָּתֵד בְּרַקְתּוֹ:

שאלו:

1. כיצד הייתם מתארים את הטיפול של יעל בסיסרא בפסוקים יח-כא? האם התנהגותה מתאימה או חורגת מציפיותינו לגבי תפקידים מגדריים?

2. השוו את המפגש של יעל וברק בפסוק כב למפגש של דבורה וברק (במקור 2). מי החזק ומי החלש בכל אחד מן המקרים?
3. האם התנ"ך מביע כאן עמדה לגבי תפקידים מגדריים בתרבויות קדומות? אם כן מהי העמדה?

ד: דמות האם בשירת דבורה (12 דקות)

שירת דבורה (שופטים פרק ה) היא סיפור מעשה דבורה דרך שיר. בהקדמה לשירה מפורש שדבורה וברק הם השרים. בתוך השירה מופיעות שתי נשים שנקראות "אם". הראשונה היא דבורה הנביאה; השנייה היא אם סיסרא, מפקד הצבא הכנעני.

קראו בקול את מקורות 6-7

מקור 6: שופטים ה, ז

חָדְלוּ פָּרוֹן בְּיִשְׂרָאֵל חֲדְלוּ עַד שִׁקְמֹתַי דְּבוֹרָה שִׁקְמֹתַי אִם בְּיִשְׂרָאֵל:

מקור 7: שופטים ה, כח-ל

כח) בְּעַד הַחֲלוֹן נִשְׁקָפָה וַתִּיבֵב אִם סִסְרָא בְּעַד הָאֲשָׁנָב מְדוּעַ בִּשְׁשׁ רִכְבוֹ לְבוֹא מְדוּעַ אֶחָרוּ פְּעָמַי מִרְכַּבֹּתָיו:

כט) חֲכָמוֹת שְׂרוּתֶיהָ תַעֲנִינָה אֵף הִיא תִּשָּׁיב אֶמְרֶיהָ לָהּ:

ל) הֲלֹא יִמְצְאוּ יַחֲלָקוּ שְׁלָל רַחֵם רַחֲמָתִים לְרֹאשׁ גְּבַר שְׁלָל צְבָעִים לְסִסְרָא שְׁלָל צְבָעִים רִקְמָה צָבַע רִקְמָתִים לְצֹאֲרֵי שְׁלָל:

שאלו:

1. האם התפקיד של דבורה מתאים לדמות הטיפוסית של אם מקראית? מדוע? אילו תכונות אימהיות מתוארות בדמותה של דבורה?
2. במקרא נקראת דבורה אם; אך בסיפור לא מסופר אם לדבורה יש ילדים. האם פרט זה משמעותי? מדוע?
3. מדוע שירת דבורה מסתיימת בתיאור של אם סיסרא שממתינה לשווא לבנה שישוב?

נקרא את דבריו של הרב עדין אבן – ישראל שטיינזליץ.

➤ בקשו מאחד המשתתפים לקרוא בקול את מקור 8.

מקור 8: הרב עדין אבן-ישראל שטיינזליץ: דמויות בתנ"ך

עוד פן נשי בשיר אפשר לראות בסיכומו. אין תיאור של הנופלים, של גופות שנקרעו או הושחתו במלחמה, אבל מבחינה פסיכולוגית יש כאן אכזריות... זו התחשבנות של אישה אחת עם רעותה... דבורה מתארת באופן גרפי את הציפייה של אם סיסרא, ואת המתנתה, כאשר היא צופה, ומתכוננת לחזרתו

כמנצח, בלי ידיעה על מותו ונפילתו. בהרבה נבואות ניתן למצוא אירוניה ולגלוג נוקשה, אך בדרך כלל אלה נעשים באופן מפורש. כאן אין גסות של גרון, אלא דקות של מחט.

שאלו:

1. על בסיס מקור 7, האם אתם מסכימים או חולקים על תיאור זה של מנהיגותה של דבורה?
2. מה מעניין אתכם בקשר בין דבורה ("אם בישראל") ואם סיסרא?

סיכום (5 דקות)

התפקיד האפי של דבורה בהיסטוריה של עם ישראל מודגש בעובדה שסיפורה מדווח בתנ"ך בשילוב של שירה ופרוזה. כמו משה בתקופת יציאת מצרים, דבורה היא נביאה, שופטת, ומנהיגה לאומית בתקופת ההתנחלות בכנען. הסיפור של דבורה, בשירה ופרוזה, מתייחסת לתפקיד האישה בכנען הקדומה. דבורה מנבאת שה' ייתן את הניצחון ביד אישה אם רק תצטרף למערכה – נבואה שמתגשמת בניצחון של דבורה או של יעל.

הסיפור של דבורה דורש את הערכתנו לעובדה שההיסטוריה האנושית עלולה להתקדם דרך שחקנים מסוגים שונים – נשים וגברים, שופטים ונשות האוהל, בספרה הציבורית של שדה הקרב, ובספרה הפרטית של האוהל.

שאלו:

1. אילו גישות מוכרות לכם מהקהילה להתנהגות ראויה של מנהיגות?
2. האם הגישות מושפעות מתפקידים מגדריים? כיצד?

דף מקורות

דבורה - ניצחון ביד אישה

א: דבורה – אישיות וקריירה

מקור 1: שופטים ד, ד-ה

ד) ודבורה אִשָּׁה נְבִיאָה אֲשֶׁת לְפִידוֹת הָיָא שְׁפֹטָה אֶת יִשְׂרָאֵל בְּעֵת הַהִיא:

ה) וְהָיָא יוֹשֶׁבֶת תַּחַת תֹּמֶר דְּבוֹרָה בֵּין הַרְמָה וּבֵין בֵּית אֵל בְּהַר אֶפְרַיִם וַיַּעֲלוּ אֵלֶיהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפָּט:

ב: מגדר במלחמה

מקור 2: שופטים ד, ו-ט

ו) וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְבָרַק בֶּן אֲבִינֵעַם מִקְדָּשׁ נְפֹתֵי וַתֹּאמֶר אֵלָיו הֲלֹא צִוִּיהָ א-לוקי יִשְׂרָאֵל לָךְ וּמִשְׁכַּת בְּהַר תְּבוֹר וְלַקְחָתָּ עִמָּךְ עֲשֻׁרֵת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נְפֹתֵי וּמִבְּנֵי זְבֻלֹן:

ז) וּמִשְׁכַּתִּי אֵלֶיךָ אֵל נַחַל קִישׁוֹן אֶת סִסְרָא שׂוֹר צָבָא יְבִין וְאֶת רַכְבּוֹ וְאֶת הַמּוֹנֵוּ וַיִּנְתְּתִיהוּ בְּיָדְךָ:

ח) וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ בָּרַק אִם תִּלְכִּי עִמִּי וְהִלַּכְתִּי וְאִם לֹא תִלְכִּי עִמִּי לֹא אֵלֶיךָ:

ט) וַתֹּאמֶר הֲלֹךְ אֵלֶיךָ עִמָּךְ אֲפֹס כִּי לֹא תִהְיֶה תִפְאָרְתְּךָ עַל הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אַתָּה הוֹלֵךְ כִּי בְיַד אִשָּׁה יִמְכַר ה' אֶת סִסְרָא וַתִּקָּם דְּבוֹרָה וַתִּלָּךְ עִם בָּרַק קָדְשָׁה:

מקור 3: אברבנאל על שופטים ד, ח:

...ולכן אמר לדבורה שתלך עמו, כדי לחזק לבב ישראל בראותם הנביאה עמו שצותה בזה, ולשיאמינו כי דבר ה' הוא ובו היה עושה הדבר הזה כי לא מלבו...

מקור 4: רד"ק על שופטים ד, ט:

ט) כי ביד אישה - י"מ יעל שנמכר סיסרא בידה ועל פי הנבואה אמרה זה ואיננו נכון לענין הפסוק שאמר אפס כי לא תהיה תפארתך אלא פירושו כך אם אלך לא תהיה תפארתך כי על ידי תהיה התשועה ויאמרו כי ביד דבורה ימכור ה' את סיסרא ולא תהיה התשועה הזאת נקראת על שמך:

ג: יעל – אשת האוהל

מקור 5: שופטים ד, יז-כב

יז) וְסִסְרָא נָס בְּרַגְלָיו אֶל אֹהֶל יַעֲלֵ אִשְׁתֵּי חֶבֶר הַקֵּינִי כִּי שָׁלוֹם בֵּין יַבִּין מְלֹךְ חֲצוֹר וּבֵין בֵּית חֶבֶר הַקֵּינִי:

יח) וַתֵּצֵא יַעֲלֵ לְקִרְאֵת סִסְרָא וַתֹּאמֶר אֵלָיו סוּרָה אֲדֹנָי סוּרָה אֵלַי אֵל תִּירָא וַיִּסַּר אֵלָיָהּ הָאֹהֶל וַתִּכְסְּהוּ בְּשֹׁמֵיכָהּ:

יט) וַיֹּאמֶר אֵלָיָהּ הַשְׁקִינִי נָא מַעַט מִיָּם כִּי צָמֵאתִי וַתִּפְתַּח אֶת נְאוֹד הַחֶלֶב וַתִּשְׁקְהוּ וַתִּכְסְּהוּ:

כ) וַיֹּאמֶר אֵלָיָהּ עֲמֵד פְּתַח הָאֹהֶל וְהִנֵּה אִם אִישׁ יָבֹא וַיִּשְׁאַלְךָ וְאָמַר הִנֵּשׁ פֹּה אִישׁ וְאָמַרְתְּ אֵין:

כא) וַתִּקַּח יַעֲלֵ אִשְׁתֵּי חֶבֶר אֶת יַתֵּד הָאֹהֶל וַתִּשֶׂם אֶת הַמַּקְבָּת בִּיָּדָהּ וַתִּבֹּא אֵלָיו בְּלֹאט וַתִּתְקַע אֶת הַיָּתֵד בְּרַקְתּוֹ וַתִּצְנַח בְּאַרְצָן וְהוּא נִרְדָּם וַיִּעַף וַיָּמָת:

כב) וְהִנֵּה בְּרַק רֹדֵף אֶת סִסְרָא וַתֵּצֵא יַעֲלֵ לְקִרְאֵתוֹ וַתֹּאמֶר לוֹ לָךְ וְאַרְאֶנְךָ אֶת הָאִישׁ אֲשֶׁר אַתָּה מִבְּקִשׁ וַיָּבֹא אֵלָיָהּ וְהִנֵּה סִסְרָא נִפְלֵ מֵת וְהַיָּתֵד בְּרַקְתּוֹ:

ד: דמות האם בשירת דבורה

מקור 6: שופטים ה, ז

חֲדָלוּ פְּרוֹזוֹן בְּיִשְׂרָאֵל חֲדָלוּ עַד שְׁמִמְתִּי דְבוּרָה שְׁמִמְתִּי אִם בְּיִשְׂרָאֵל:

מקור 7: שופטים ה, כח-ל

כח) בְּעַד הַחֲלוֹן נִשְׁקָפָה וַתִּיָּבֵב אִם סִסְרָא בְּעַד הָאֲשָׁנָב מְדוּעַ בִּשְׁשׁ רֶכְבּוֹ לְבֹא מְדוּעַ אֶתְרוּ פְּעָמֵי מְרַבּוֹתָיו:

כט) חֲכָמוֹת שְׂרוּתֵיהֶן תִּעֲנִינָה אִף הִיא תִּשְׁיָב אֶמְרֵיהֶן לָהּ:

ל) הֲלֹא יִמְצְאוּ חֲלָקוֹ שְׁלָל רַחֵם רַחֲמָתִים לְרֹאשׁ גָּבֵר שְׁלָל צְבָעִים לְסִסְרָא שְׁלָל צְבָעִים רַקְמָה צְבָע רַקְמָתִים לְצֹנְאָרֵי שְׁלָל:

מקור 8: הרב עדין אבן-ישראל שטינזליץ: דמויות בתנ"ך

עוד פן נשי בשיר אפשר לראות בסיכומו. אין תיאור של הנופלים, של גופות שנקרעו או הושחתו במלחמה, אבל מבחינה פסיכולוגית יש כאן אכזריות... זו התחשבנות של אישה אחת עם רעותה... דבורה מתארת באופן גרפי את הציפייה של אם סיסרא, ואת המתנתה, כאשר היא צופה, ומתכוננת לחזרתו כמנצח, בלי ידיעה על מותו ונפילתו. בהרבה נבואות ניתן למצוא אירוניה ולגלוג נוקשה, אך בדרך כלל אלה נעשים באופן מפורש. כאן אין גסות של גרון, אלא דקות של מחט.

כב) וַיִּכְבֹּד ה' אֱ-לֹהִים אֶת הַצֶּלַע אֲשֶׁר לָקַח מִן הָאָדָם וַיִּבְרָא אֶל הָאָדָם:

כג) וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפְעַם עָצָם מְעַצְמֵי וּבָשָׂר מִבָּשָׂרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לָקַחְתָּה זֹאת:

כד) עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד:

כה) וַיְהִי שְׁנֵיהֶם עֶרְוָמִים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבָּשְׂשׁוּ:

הדיון הבא בוחן את ההשלכות של בריאת האישה דרך הפרדה מהאיש, והשאיפה הנלווית לכך לאיחוד מחדש.

➤ שאלו:

1. מהם ההבדלים בין שני התיאורים של בריאת האישה?
 2. מדוע "לא טוב היות האדם לבדו"?
 3. תארו את תהליך בריאת האישה בפרק ב. מדוע לדעתכם האישה נבראה בתהליך של הפרדה מאדם?
 4. מדוע קורא אדם – איש – ליצירה החדשה: אישה?
 5. לפי פסוק כד, מהו היעד אליו שואפים האיש והאישה? האם היעד מתאים לדעתכם למטרה המרכזית של האישה והאיש על פי הבנתכם? לפי החברה? מה שונה ודומה ביעד כפי שהוא מוצג כאן?
- בקשו מהמשתתפים להתחלק לזוגות או שלשות, כדי שיוכלו ללמוד בחברותות. חברותא היא לימוד טקסט ביחד עם אדם נוסף. הערך המוסף של לימוד בחברותא הוא שיתוף ברעיונות ותובנות תוך כדי תהליך הלימוד.
- הנחו את החברותות לקרוא את מקור 3 ולדון בשאלות המנחות.

מקור 3: בראשית רבה ת, א:

אמר רבי ירמיה בן אלעזר בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון אנדרוגינוס בראו הדא הוא דכתיב זכר ונקבה בראם, א"ר שמואל בר נחמן בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון דיו פרצופים בראו, ונסרו ועשאו גביים גב לכאן וגב לכאן.

➤ שאלו:

1. כיצד פותר המדרש את הסתירה בין סיפורי הבריאה של האישה בפרקים א-ב?
 2. מה היה חסר לאיש ולאשה כאשר הם נוצרו כאדם אחד בעל שני פרצופים? מה הרוויחו בהפרדה ביניהם? מה הפסידו?
 3. האם היה חשוב שאדם וחוה ייבראו בתחילה כגוף אחד? מדוע?
 4. מה משמעות ההפרדה בין האיש והאישה? האם יש בהפרדה פן שהוא מעבר לפיסי? כיצד מאיר הדבר את פסוק כד באור חדש?
- בקשו מאחד המשתתפים לקרוא בקול את מקור 4.

מקור 4: הרב עדין שטיינזלץ, Biblical Images

הרעיון של בריאה כהפרדה מופיע בכתבי הקודש, ומאוחר יותר לכל אורך הספרות היהודית. יוצא מכאן שמערכת היחסים בין גברים ונשים בכל זמן ומקום מאופיין על ידי חיפוש דבר מה שאבד, אם נשתמש בביטוי התלמודי. זכר ונקבה הם באופן יסודי חלקים משלם אחד, שנברא במקור כישות אחת; אך מסיבות שונות - ובעיקר לשם ביסוס קשר שונה, מורכב יותר, ואולי עמוק יותר בין השניים – הגוף

השלם מחולק. שני החצאים מחפשים באופן תמידי זה את זה, ואינם באים לידי הגשמה עד שיתחברו מחדש, בישות חדשה ומובדלת.

➤ שאלו:

1. האם אתם מסכימים ששלמות לאחר הפרדה היא מצב "שונה, מורכב יותר, ואולי עמוק יותר" משלמות שלא עברה הבדלה? כיצד?
2. מהם הסכנות המהותיות במצב חדש זה – הקיום כשני חצאים של ישות אחת שלמה?

ב. אכילה מהעץ (25 דקות)

בחלק השני של היחידה נבחן את המתחים שנוצרו כתוצאה מהפרדת האישה מהאיש, והאתגרים הניצבים בפני השניים כאשר הם מתאחדים "לבשר אחד".

בבראשית פרק ג, סיפור בריאת האדם נמשך, והשניים הופכים לשתי ישויות עצמאיות עם רצונות שעלולים להתנגש זה בזו. האישה מתחילה בהתמודדות עם מתחים אלה כאשר הנחש מציע לה הצעה מפתה. חווה ואדם מתחילים להבין את הקשיים בהשגת איחוד בעולם שבו נפרדות משמעותו רצונות מתנגשים.

מקור 5: בראשית ג. א-ז

א) וַהֲנַחֵשׁ הָיָה עָרוֹם מְכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל הָאִשָּׁה אַף כִּי אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל עֵץ הַגֶּן:

ב) וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל הַנָּחָשׁ מִפְּרִי עֵץ הַגֶּן נֹאכָל:

ג) וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הַגֶּן אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְעוּ בּוֹ פֶּן תָּמֹתוּן:

ד) וַיֹּאמֶר הַנָּחָשׁ אֶל הָאִשָּׁה לֹא מוֹת תָּמֹתוּן:

ה) כִּי יֵדַע אֱלֹהִים כִּי בְיוֹם אֲכַלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקַחוּ עֵינֵיכֶם וְהִייתֶם כְּאֱלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע:

ו) וַתֵּרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמֹאכָל וְכִי תִאֲוָה הוּא לְעֵינַיִם וְנִחְמַד הָעֵץ לְהַשְׁכִּיל וַתִּקַּח מִפְּרִיו וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן גַּם לְאִישָׁהּ עִמָּה וַיֹּאכְלוּ:

ז) וַתִּפְקְדֵנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיִּדְעוּ כִּי עִרְמָם הֵם וַיִּתְּפְרוּ עֲלֵהּ תֹאנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגָרֹת.

➤ שאלו:

1. באילו מילים הייתם מתארים את האישה בקטע זה?
2. מדוע לדעתכם האישה אכלה מהעץ?
3. מדוע נתנה חווה לאדם מהפרי?
4. כיצד מתואר מעשה האישה בדרך כלל בתרבות שלנו?
5. עיינו בזהירות בטקסט המקראי. האם התורה מתייחסת למעשה האישה כמעשה חיובי? שלילי? מדוע?

פיטר פיצלה. פסיכולוג ומרצה לספרות אנגלית, הוא ממציאי הביבליודרמה - גישה פרשנית שמשתמשת במשחק תפקידים תוך קריאה טקסטואלית צמודה של המקרא.

- בביבליודרמה הבאה, המשתתפים יתבקשו לשחק את תפקידי חווה והנחש, ולתאר דו שיח ביניהם. בקשו משני מתנדבים לשחק את המדרש המודרני המוצג כאן. לחילופין, ניתן לקרוא את הדיאלוג בחברותות, אם לדעתכם הדבר מתאים יותר לאופי הקבוצה. בכל מקרה, התייחסו לשאלות המופיעות כאן במסגרת הקבוצה כולה.
- תרגיל זה אמור לעורר מחשבה מעמיקה ביחס לבחירה של חווה לאכול מפרי העץ. יש לשים לב שכבר נאמר לנו שלא טוב היות האדם לבדו; זו הסיבה שניתנת לבריאת האישה. כעת אוכלת האישה מעץ הדעת טוב או רע.

מקור 6: Peter Pitzele: Our Fathers' Wells

נחש: אני מניח שדי משעמם בגן הזה
 חוה: לא, לא ממש. חוץ מזה, יש לי את אדם.
 נחש: אה נכון, אדם... אגב, איפה הוא, אדם?
 חוה: אני לא יודעת...הלך לו.
 נחש: מדבר עם אלוקים?
 חוה: כן, סביר להניח שהוא מדבר עם אלוקים. הם מדברים הרבה.
 נחש: אלוקים מדבר כם אתך?
 חוה: לא. אדם מספר לי הכל.
 נחש: הכל?
 חוה: כמובן! אדם ואני הם אחד. מה שהוא יודע – אני יודעת. מה שהוא חש – אני חשה. האלוקים שלו הוא האלוקים שלי.
 נחש: יש לך הרבה אמון.
 חוה: זהו הגן. במה יש לא להאמין?
 נחש: את צודקת בהחלט. צריך לתת אמון בכל מה שיש כאן. בי למשל.
 חוה: יש לי אמון בך.
 נחש: ואת יכולה לדבר אתי.
 חוה: כן, אתה בעצם היצור היחיד שאתו אני מדברת. כמה מדהים.
 נחש: מבחינה זו אני כמו אדם. בעצם אני גם כמו האלוקים, כי גם האלוקים מדבר.
 חוה: האם אתה האלוקים?
 נחש: אני יודע מה שהאלוקים יודע.
 חוה: באמת?
 נחש: אני יודע על העץ, למשל.
 חוה: אסור לגעת בעץ הזה, פן נמות.
 נחש: אני נראה לך מת?
 חוה: לא. ממש לא. אתה נראה חי לגמרי.
 נחש: אני רואה שאת אוהבת את הקשקשים שעל גופי; ראי כיצד הם נוצצים.
 חוה: הם באמת מדהימים ביפים.
 נחש: והעץ? גם הוא יפה נכון?
 חוה: כן.
 נחש: זהו העץ, חוה.
 חוה: אני יודעת.
 נחש: אה, את יודעת... אבל אינך יודעת באמת. יום אחד, חוה, תטעמי את פירות העץ.

חוה: לא, לעולם לא.

נחש: לעולם לא... אה חוה, לעולם זהו זמן ארוך מאוד. לא, ידידתי, תשובי לכאן פעמים רבות, ובכל פעם שתחזרי תעמדי לפניו למשך זמן ארוך קצת יותר. אחרי שתחקרי כל פינה בגן וכל עונג עם אדם, רק העץ הזה ימשיך להיות בגדר תעלומה. עם הזמן תרגישי שהגן הוא בית סהר ושאדם אינו עזר כנגדך, אלא אסיר לצדך.

חוה: למה אני? למה לא אדם?

נחש: מפני שאת, חוה, רעבה לכוח לחכמה. זהו הרעב של המקופח. חוה: איני מבינה.

נחש: את יודעת שנוצרת מצלעו של אדם, נכון? ספרי ת צלעותיו. יש לו אותו מספר צלעות שיש לך. ולמרות זאת הוא והאלוקים המציאו את השקר על הצלע. מדוע? אדם מדבר עם אלוקים, אבל אלוקים אינו מדבר אתך. מדוע? אני אומר לך, חוה, יבוא יום שבו השקרים והצלעות יתחילו להטריד את מנוחתך.

חוה: לעולם לא.

נחש: כשיבוא הזמן, תחושי שיש לך תשוקה עזה ועצמאית לחכמה וידע, לאמת. התשוקה תהיה שונה מן התשוקה לאדם. היא תהפוך לתשוקה לפרי, ולפרי של הפרי שהוא הבנה. את תרצי מה שיש לי.

חוה: לעולם לא.

נחש: את תרצי לפעול. את תרצי חופש.

חוה: לעולם לא.

נחש: לעולם זה זמן ארוך, חוה. ארוך מדי ליצור שידוע לחלום. ארוך מדי לחלומות ללא מעשה. יום אחד, בעולם שאין לו סוף, את תרצי לפעול.

➤ שאלו:

1. לפי קטע הביבליודרמה, מהי המוטיבציה של חוה לאכול מהעץ?
2. כיצד מנצל הנחש את ההפרדה כדי לשכנע את חוה לאכול מן העץ?
3. האם הקטע משנה את דעתכם לגבי המעשה של חוה?
4. לו הייתם במקומה של חוה, מה הייתם עושים?

במקור 7 נשוב לפסוקים שמתארים מה קורה אחרי שחוה ואדם אוכלים מפרי העץ.

מקור 7: בראשית ג, ח-כא:

ח) וַיִּשְׁמְעוּ אֶת קוֹל ה' אֱ-לֹהִים מְתַהַלֵּךְ בְּגֵן לְרוּחַ הַיּוֹם וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי ה' אֱ-לֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַגֵּן:

ט) וַיִּקְרָא ה' אֱ-לֹהִים אֶל הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה:

י) וַיֹּאמֶר אֶת קִלְעִי שָׁמַעְתִּי בְּגֵן וַאֲיָרָא כִּי עִירָם אֲנִי וְאֶחְבֵּא:

יא) וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לְךָ כִּי עִירָם אָתָּה הֲמֵן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵבִלְתִּי אֲכַל מִמֶּנּוּ אֲכַלְתָּ:

יב) וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הוּא נָתַנָּה לִּי מִן הָעֵץ וְאֲכַל:

יג) וַיֹּאמֶר ה' אֱ-לֹהִים לְאִשָּׁה מַה זֹאת עָשִׂית וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הִנְחֹשׁ הִשְׁיֵאֲנִי וְאֲכַל:

יד) ויאמר ה' א-לקים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה מפל הבהמה ומפל חית השדה על גחנה תלך ועפר תאכל כל ימי חייך:

טו) ואיכה אשית בינה ובין האשה ובין זרעה ובין זרעה הוא ישופה ראש ואתה תשופנו עקב:

טז) אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרבה בעצב תלדי בנים ואל אישה תשוקתך והוא ימשל בך:

יז) ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתיה לאמר לא תאכל ממנו ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה כל ימי חייך:

יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה:

יט) בועת אפיה תאכל לחם עד שוכה אל האדמה כי ממנה לקחת פי עפר אתה ואל עפר תשוב:

כ) ויקרא האדם שם אשתו חוה כי הוא היתה אם כל חי:

כא) ויעש ה' א-לקים לאדם ולאשתו פתנות עור וילבשם:

➤ **בשלב זה הדיון יתמקד בהכחשת האחריות על ידי אדם וחוה, והניסיון להאשים את האחר.**

➤ שאלו:

1. מה עושים אדם וחוה כאשר הקב"ה פונה אליהם? מדוע?
2. כיצד הייתם מתארים את מערכת היחסים שבין אדם וחוה בשלב זה? האם הם הצליחו להפוך ל"בשר אחד"?
3. מדוע קורא אדם לאשתו "חוה"? כיצד משקף הדבר את הבנתו שהיא ישות נבדלת ממנו?

ישנם פרשנים שקראו את סיפור האכילה מהעץ כפיתוח אנושי טבעי של תאוה, מודעות עצמית, ובחירה חופשית – ולא כעוון. עם זאת, ברגע שאדם וחוה אוכלים מעץ הדעת ומבינים שהם ישויות נפרדות, ניתנת להם הזדמנות לדבוק זה בזה ולהפוך לבשר אחד; אך הם בוחרים לנהוג באופן הפוך. הם מתכחשים לאחריות האישית המוטלת על כל אחד מהם, ומאשימים זה את זה. באופן זה הם לא מממשים את הפוטנציאל בהזדמנות שהפרדה ביניהם והאכילה מהעץ העניקו להם. הם היו מסוגלים לנצל את הבחירה החופשית שלהם לקחת אחריות על מעשיהם ועל טובת השני; במקום זה כל אחד בחר להגן על טובתו האישית.

➤ **קראו את מקורות 8, 9.**

הרב משה בן נחמן, המכונה רמב"ן, היה רב, פילוסוף, רופא, מקובל, ופרשן מקראי, שחי בקטלוגיה, ספרד, בין 1194-1270.

מקור 8: רמב"ן בראשית פרק ג פסוק יב

"האשה אשר נתת עמדי" - כלומר, האשה אשר אתה בכבודך נתת אותה לי לעזר, היא נתנה לי מן העץ, והייתי חושב שכל אשר תאמר אלי יהיה לי לעזר ולהועיל... ורבותינו קורין אותו בזה כפוי טובה. ירצו לפרש שענה אותו אתה גרמת לי המכשול הזה, שנתת לי אשה לעזר והיא יעצתני להרשיע:

נעם ציון, עמית מחקר במכון הרטמן, כתב יחד עם ג'ו מילגרום את הספר "עזר כנגדו?" שפורסם בירושלים בשנת 2000. מקור 9 הוא הרחבה של הערת הרמב"ן מתוך ספר זה.

מקור 9: נעם ציון וג'ו מילגרם, עזר כנגדו? בין אדם לחווה – האמנות של חיים בצוותא

אולם לפי גישה אחרת החטא החמור איננו דווקא באכילה מן העץ - שכן, כל אדם עובר על איסורים מידי פעם - אלא בהתחמקות מאחריות, ובהטלת האחריות על הזולת. אדם מטיל את האחריות על אשתו, והאשה על הנחש. התמודדות עם היצר ונכונות לקבל את האחריות על מעשינו הם המפתח לתיקון העולם.

➤ שאלו:

1. אדם וחווה שניהם מתחמקים מאחריות, אך כל אחד מגן על עצמו באופן שונה. כיצד ניתן ללמוד מתגובותיהם על האופנים השונים שבהם כל אחד תופס את זהותו העצמאית?
2. מדוע האישה אינה מאשימה את אדם או את הקב"ה?

ג. ההשלכות לימינו (10 דקות)

בבראשית פרק ב, אדם וחווה מופרדים זה מזו פיסית. בבראשית פרק ג, הם מגיעים להבנה מעמיקה כי הם ישויות נפרדות עם רצונות שונים וצרכים שונים. האתגר הוא לדבוק זה בזה ולהפוך לבשר אחד – למרות ההבדלים ביניהם – אך הם לא מצליחים לעשות זאת. הם ממשיכים להאשים אחד את השני לכל אורך הדורות על עבירה על ציוויי הא-ל. דמויות מקראיות מאוחרות יותר, והדורות הבאים, עמלים להשיג את השלמות והאחידות למרות הצרכים והרצונות הנבדלים.

➤ הנחו את המשתתפים לדון בשאלות הבאות, בכתב או בחברותות.

➤ שאלו:

1. איזה קונפליקט אנושי בסיסי משקף סיפור גן עדן?
 2. האם הסיפור מעלה תובנות על טבע הרצון והגנה על האינטרס העצמי? כיצד אפשר לנצל כוחות אלה ליצירת "אחידות" במערכת היחסים שלנו אחד עם השני ועם העולם?
- בקשו מהמשתתפים לשתף את מחשבותיהם עם הקבוצה כולה.

חווה: הבדלה ושלמות בגן עדן

דף מקורות

מקור 1: בראשית א, כו-כו

כו) ויאמר אֱ-לקים נְעִשָׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדִמוֹתֵנוּ וְיִרְדּוּ בְדָגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הָרֶמֶשׂ עַל הָאָרֶץ:

כז) וַיִּבְרָא אֱ-לקים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱ-לקים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם:

מקור 2: בראשית ב, ז-ח; טו-כה

ז) וַיִּיצֶר ה' אֱ-לקים אֶת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נְשִׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה:

ח) וַיֹּטֵעַ ה' אֱ-לקים גֶּן בְּעֵדֶן מִקְדָּם וַיִּשֶׂם שֵׁם אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר יֵצֵר:

טו) וַיִּקַּח ה' אֱ-לקים אֶת הָאָדָם וַיִּנְחֵהוּ בְּגֵן עֵדֶן לְעִבְדָהּ וּלְשִׁמְרָהּ:

טז) וַיִּצְוֵה אֱ-לקים עַל הָאָדָם לֵאמֹר מִכָּל עֵץ הַגֵּן אָכַל תֹּאכַל:

יז) וּמֵעֵץ הַדְּעִת טוֹב וְרַע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת:

יח) וַיֹּאמֶר ה' אֱ-לקים לֹא טוֹב הָיִית הָאָדָם לְבַדּוֹ אַעֲשֶׂה לוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ:

יט) וַיִּיצֶר ה' אֱ-לקים מִן הָאֲדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּבְרָא אֵל הָאָדָם לְרֵאוֹת מַה יִּקְרָא לוֹ וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ:

כ) וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְלִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וּלְאָדָם לֹא מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ:

כא) וַיִּפֹּל ה' אֱ-לקים תְּרַדְמָה עַל הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אֶחָת מִצִּלְעוֹתָיו וַיִּסְגַּר בְּשֹׁר תַּחְתָּנָהּ:

כב) וַיִּבֶן ה' אֱ-לקים אֶת הַצֶּלַע אֲשֶׁר לָקַח מִן הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיִּבְאֶהָ אֵל הָאָדָם:

כג) וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הִפְעַם עָצָם מֵעַצְמִי וּבִשָׁר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לָקַחָהּ זֹאת:

כד) עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד:

כה) וַיְהִי שְׁנִיָּהֶם עֲרוּמִים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יָתַבְּשׁוּ:

מקור 3: בראשית רבה ח, א

אמר רבי ירמיה בן אלעזר בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון אנדרוגינוס בראו הדא הוא דכתיב זכר ונקבה בראם, א"ר שמואל בר נחמן בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון דיו פרצופים בראו, ונסרו ועשאו גביים גב לכאן וגב לכאן.

מקור 4: הרב עדין שטיינזליץ, *Biblical Images*

הרעיון של בריאה כהבדלה מופיע בכתבי הקודש, ומאוחר יותר לכל אורך הספרות היהודית. יוצא מכאן שמערכת היחסים בין גברים ונשים בכל זמן ומקום מאופיין על ידי חיפוש דבר מה שאבד, אם נשתמש בביטוי התלמודי. זכר ונקבה הם באופן יסודי חלקים משלם אחד, שנברא במקור כישות אחת; אך מסיבות שונות - ובעיקר לשם ביסוס קשר שונה, מורכב יותר, ואולי עמוק יותר בין השניים - הגוף השלם מחולק. שני החצאים מחפשים באופן תמידי זה את זה, ואינם באים לידי הגשמה עד שיתחברו מחדש, בישות חדשה ומובדלת.

מקור 5: בראשית ג, א-ז

א) והנחש הִיה עָרוֹם מְכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱ-לֹקִים וַיֹּאמֶר אֶל הָאִשָּׁה אַף כִּי אָמַר אֱ-לֹקִים לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל עֵץ הַגֶּן:

ב) וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל הַנְּחֹשׁ מִפְּרִי עֵץ הַגֶּן נֹאכַל:

ג) וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הַגֶּן אָמַר אֱ-לֹקִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְעוּ בוֹ פֶּן תָּמֹתוּן:

ד) וַיֹּאמֶר הַנְּחֹשׁ אֶל הָאִשָּׁה לֹא מוֹת תָּמֹתוּן:

ה) כִּי יֵדַע אֱ-לֹקִים כִּי בְיוֹם אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקַחוּ עֵינֵיכֶם וְהִיִּיתֶם כַּא-לֹקִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע:

ו) וַתֵּרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמֹאכָל וְכִי תֹאנֶה הוּא לְעֵינַיִם וְנִחְמַד הָעֵץ לְהִשְׁכִּיל וַתִּקַּח מִפְּרִיו וַתֹּאכַל וַתֵּתֵן גַּם לְאִישָׁהּ עִמָּה וַיֹּאכְלוּ:

ז) וַתִּפְקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עִרְמָם הֵם וַיִּתְּפְרוּ עָלֶיהָ תֹאנֶה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חַגֶּרֶת.

מקור 6: *Peter Pitzele: Our Fathers' Wells*

נחש: אני מניח שדי משעמם בגן הזה

חווה: לא, לא ממש. חוץ מזה, יש לי את אדם.

נחש: אה נכון, אדם... אגב, איפה הוא, אדם?

חווה: אני לא יודעת...הלך לו.

נחש: מדבר עם אלוקים?

חווה: כן, סביר להניח שהוא מדבר עם אלוקים. הם מדברים הרבה.

נחש: אלוקים מדבר כם אתך?

חווה: לא. אדם מספר לי הכל.

נחש: הכל?

חוה: כמובן! אדם ואני הם אחד. מה שהוא יודע – אני יודעת. מה שהוא חש – אני חשה. האלוקים שלו הוא האלוקים שלי.

נחש: יש לך הרבה אמון.

חוה: זהו הגן. במה יש לא להאמין?

נחש: את צודקת בהחלט. צריך לתת אמון בכל מה שיש כאן. בי למשל.

חוה: יש לי אמון בך.

נחש: ואת יכולה לדבר אתי.

חוה: כן, אתה בעצם היצור היחיד שאתו אני מדברת. כמה מדהים.

נחש: מבחינה זו אני כמו אדם. בעצם אני גם כמו האלוקים, כי גם האלוקים מדבר.

חוה: האם אתה האלוקים?

נחש: אני יודע מה שהאלוקים יודע.

חוה: באמת?

נחש: אני יודע על העץ, למשל.

חוה: אסור לגעת בעץ הזה, פן נמות.

נחש: אני נראה לך מת?

חוה: לא. ממש לא. אתה נראה חי לגמרי.

נחש: אני רואה שאת אוהבת את הקשקשים שעל גופי; ראי כיצד הם נוצצים.

חוה: הם באמת מדהימים ביפים.

נחש: והעץ? גם הוא יפה נכון?

חוה: כן.

נחש: זהו העץ, חוה.

חוה: אני יודעת.

נחש: אה, את יודעת... אבל אינך יודעת באמת. יום אחד, חוה, תטעמי את פירות העץ.

חוה: לא, לעולם לא.

נחש: לעולם לא... אה חוה, לעולם זהו זמן ארוך מאוד. לא, ידידתי, תשובי לכאן פעמים רבות, ובכל פעם שתחזרי תעמדי לפניו למשך זמן ארוך קצת יותר. אחרי שתחקרי כל פינה בגן וכל עונג עם אדם, רק העץ הזה ימשיך להיות בגדר תעלומה. עם הזמן תרגישי שהגן הוא בית סהר ושאדם אינו עוזר כנגדך, אלא אסיר לצדך.

חוה: למה אני? למה לא אדם?

נחש: מפני שאת, חוה, רעבה לכוח לחכמה. זהו הרעב של המקופח.

חוה: איני מבינה.

נחש: את יודעת שנוצרת מצלעו של אדם, נכון? ספרי תצלעותיו. יש לו אותו מספר צלעות שיש לך. ולמרות זאת הוא והאלוקים המציאו את השקר על הצלע. מדוע? אדם מדבר עם אלוקים, אבל אלוקים אינו מדבר אתך. מדוע? אני אומר לך, חוה, יבוא יום שבו השקרים והצלעות יתחילו להטריד את מנוחתך.

חוה: לעולם לא.

נחש: כשיבוא הזמן, תחושי שיש לך תשוקה עזה ועצמאית לחכמה וידע, לאמת. התשוקה תהיה שונה מן התשוקה לאדם. היא תהפוך לתשוקה לפרי, ולפרי של הפרי שהוא הבנה. את תרצי מה שיש לי.

חוה: לעולם לא.

נחש: את תרצי לפעול. את תרצי חופש.

חוה: לעולם לא.

נחש: לעולם זהו זמן ארוך, חוה. ארוך מדי ליצור שיודע לחלום. ארוך מדי לחלומות ללא מעשה. יום אחד, בעולם שאין לו סוף, את תרצי לפעול.

טקסט 7: בראשית ג, ט-כא:

(ח) וַיִּשְׁמְעוּ אֶת קוֹל ה' אֱלֹהִים מִתְּהִלָּה בְּגַן הָעֵדֶן לְיוֹם הַיּוֹם וַיִּתְּכַבֵּא הָאָדָם וַאֲשֶׁתוֹ מִפְּנֵי ה' אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַגֵּן:

(ט) וַיִּקְרָא ה' אֱ-לֹהִים אֶל הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה:

(י) וַיֹּאמֶר אֶת קוֹלִי שָׁמַעְתִּי בְּגַן הָעֵדֶן וַאֲיָרָא כִּי עִירַם אֲנִי וַאֲתַבָּא:

(יא) וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לְךָ כִּי עִירַם אֶתָּה הֲמֵן הָעֵץ הָאֵשׁ צִוִּיתִיךָ לִבְלֹתִי אֲכַל מִמֶּנּוּ אֲכַלְתָּ:

(יב) וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִיא נָתַתָּה לִּי מִן הָעֵץ וְאֲכַל:

(יג) וַיֹּאמֶר ה' אֱ-לֹהִים לְאִשָּׁה מַה זֹאת עָשִׂיתְּ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הִנְחֵשׁ הִשִּׁיאֲנִי וְאֲכַל:

(יד) וַיֹּאמֶר ה' אֱ-לֹהִים אֶל הַנְּחֹשׁ כִּי עָשִׂיתָ זֹאת אֲרוּר אַתָּה מִכָּל הַבְּהֵמָה וּמִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל גִּחְזֶךָ תִּלְךָ וְעָפָר תֹּאכַל כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ:

טו) ואיכה אשית בינה ובין האשה ובין זרעה ובין זרעה הוא ישופה ראש ואתה תשופנו עקב: ס

טז) אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונה והרבה בעצב תלדי בנים ואל אישה תשוקתה והוא ימשל בה: ס

יז) ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתיה לאמר לא תאכל ממנו ארוחה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה כל ימי חייך:

יח) וקוץ ודרדר תצמיח לה ואכלת את עשב השדה:

יט) בנעת אפיה תאכל להם עד שובה אל האדמה כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב:

כ) ויקרא האדם שם אשתו חנה כי הוא היתה אם כל חיי:

כא) ויעש ה' א-לקים לאדם ולאשתו פתנות עור וילבשם: פ

מקור 8: רמב"ן בראשית פרק ג פסוק יב

"האשה אשר נתת עמדי" - כלומר, האשה אשר אתה בכבודך נתת אותה לי לעזר, היא נתנה לי מן העץ, והייתי חושב שכל אשר תאמר אלי יהיה לי לעזר ולהועיל... ורבותינו קורין אותו בזה כפוי טובה. ירצו לפרש שענה אותו אתה גרמת לי המכשול הזה, שנתת לי אשה לעזר והיא יעצתני להרשיע:

מקור 9: נעם ציון וג'ו מילגרם, עזר כנגדו? בין אדם לחווה – האמנות של חיים בצוותא

אולם לפי גישה אחרת החטא החמור איננו דווקא באכילה מן העץ - שכן, כל אדם עובר על איסורים מידי פעם - אלא בהתחמקות מאחריות, ובהטלת האחריות על הזולת. אדם מטיל את האחריות על אשתו, והאשה על הנחש. התמודדות עם היצר ונכונות לקבל את האחריות על מעשינו הם המפתח לתיקון העולם.

משה: הולדת מנהיג

כתב: הרב נתנאל הלפגוט

הקדמה (5 דקות)

התנ"ך ומקורות חז"ל המתארים את אבות האומה מהווים מקור השראה לעם היהודי. האתגרים אתם התמודדו והבחירות שלהם מציעים לנו מודלים להתנהגות הרואית, ודורשת מאתנו להעמיק במחשבה על הגיבורים והמנהיגים שלנו.

משה נחשב המנהיג הגדול ביותר בהיסטוריה של העם היהודי. התנ"ך מצייר קווים ליכולות המנהיגות שלו במספר רב של סיפורים. מה תרם לעיצוב אישיות המנהיג הדגול? האם הוא נולד מנהיג?

היחידה הבאה תבחן את סיפור לידתו של משה, ובעיונו נתייחס לשאלות הבאות:

- מה עיצב את התפתחותו של המנהיג?
- מהי מהות המנהיג?

א: לידת משה (20 דקות)

← בקשו מהמשתתפים להתחלק לזוגות או שלשות, כדי שיוכלו ללמוד בחברות. חברותא היא לימוד טקסט ביחד עם אדם נוסף. הערך המוסף של לימוד בחברותא הוא שיתוף ברעיונות ותובנות תוך כדי תהליך הלימוד.

← כל זוג יקרא את ארבעת הטקסטים הבאים ביחד. כל טקסט מתאר היבטים שונים בהולדת משה.

← הזוגות ידונו בשאלות המנחות למקורות 1-4:

1. כיצד מתאר הטקסט את הוריו של משה?
2. כיצד מתאר הטקסט את תנאי הולדתו של משה?
3. מדוע מתאר הטקסט את תחילתו של משה באופן הזה?

מקור 1: שמות ב, א-י:

(א) וַיִּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לְוִי וַיִּקַּח אֶת בַּת לְוִי:

(ב) וַתְּהֵרָה הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֶּן וַתִּרְא אֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא וַתְּצַפְּנֵהוּ שְׁלִשָּׁה יָרְחִים:

(ג) וְלֹא יָקָלָה עוֹד הַצְּפִינוֹ וַתִּקַּח לוֹ תַּבַּת גָּמָא וַתִּמְקְרָהּ בַּחֲמֹר וּבִנְפֹת וַתִּשֹׂם בָּהּ אֶת הַיֶּלֶד וַתִּשֹׂם בְּסוּף עַל שֹׁפַת הַיָּאָר:

(ד) וַתִּתְצַב אַחֲתוֹ מֵרַחֵק לְדַעַה מֶה יַעֲשֶׂה לוֹ:

(ה) וַתֵּרֶד בַּת פְּרַעִי לְרַחֵץ עַל הַיָּאָר וַנִּצְרְתִּיהָ הִלְכָת עַל יַד הַיָּאָר וַתִּרְא אֶת הַתַּבָּה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת אֶמְתָּהּ וַתִּקְחֶהָ:

- (ו) ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בכה ותקמל עליו ותאמר מילדי העברים זה:
- (ז) ותאמר אחתו אל בת פרעה האלף וקראתי לך אִשָּׁה מִיִּגְקַת מִן הָעִבְרִית וְתִינַק לְךָ אֶת הַיֶּלֶד:
- (ח) ותאמר לה בת פרעה לְכִי וְתֵלְךְ הָעֶלְמָה וְתִקְרָא אֶת אִם הַיֶּלֶד:
- (ט) ותאמר לה בת פרעה היליכי את הילד הזה והינקהו לי ואני אֶתֵּן אֶת שְׂכָרְךָ וְתִקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וְתִנְיָקָהּ:
- (י) ויגדל הילד ותבאָהוּ לְבַת פְּרָעָה וַיְהִי לָהּ לְבָן וְתִקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וְתֹאמַר כִּי מִן הַמַּיִם מָשִׁיתָהוּ

מקור 2: שמות ו, כ:

(כ) ויקח עמרם את יוכבד דָּתוֹ לוֹ לְאִשָּׁה וְתֵלְד לוֹ אֶת אֶהֱרֹן וְאֶת מֹשֶׁה וּשְׁנֵי חַיֵּי עִמָּרָם שָׁבַע וּשְׁלֹשִׁים וּמֵאֵת שָׁנָה:

מקור 3: יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים, ספר שני

* יוסף בן מתתיהו היה היסטוריון יהודי שחי במאה הראשונה לספירה.

עמרם, מהמיוחסים שבעברים, היה שרוי בפחד לעמו, שמא יכלה כולו מחוסר דור צעיר הולך וגדל, ובדאגה חמורה למשפחתו הוא, והיה אובד עצות: כי אשתו היתה ררה. ועמד בתפילה לפני אלוקים והתחנן, שייתן חנינת-מה לבריותיו, שלא עברו בשום פנים על עבודתו, ויגאלם מסבלותם, שהיו שקועים בהם אותה שעה, ומאבדן גזעם הצפוי להם. ואלוקים ריחם עליו ונתרצה לתחנתו ועמד עליו בשנתו ושידלו בדברים שלא יתייאש מן העתיד. ואמר, שזוכר הוא את צדקתם של ישראל וגמולה ישיב להם תמיד. כי כבר גמל לאבותיהם, ובעשותו אותם ממתי מספר להמון רב כזה... ועתה דעו לכם, שדואג הנני לטובת כולכם ולתהילתך אתה. כי אותו הבן, שבגלל פחדם מפני היוולדו דנו המצרים למיתה את ילדיהם של כל ישראל, שלך יהיה ויעלם מעיני השוקדים עליו לאבדו. ולאחר שיגדל באורח פלא ישחרר את גזע העברים משעבודם של המצרים ויזכה לשם תהלה, שימיו כימי העולם כולו, לא אצל העברים בלבד אלא גם אצל הנכרים. זאת המתנה שהנני נותר לך ולזרעך אחרֶיך.

מקור 4: תלמוד בבלי מסכת סוטה דף יב עמוד א

"וילך איש" - להיכן הלך? אמר ר' יהודה בר זבינא: שהלך בעצת בתו. תנא: **עמרם גדול הדור היה**; כיוון שגזר פרעה: "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו" (אמר עמרם): "לשווא אנו עמלין". עמד וגירש את אשתו, ועמדו כולם וגירשו את נשותיהם.

אמרה לו בתו: "אבא, גזרתך קשה משל פרעה, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ואתה גזרת על הזכרים ועל הנקבות! פרעה לא גזר אלא בעולם הזה, ואתה גזרת בעולם הזה ובעולם הבא! פרעה הרשע, ספק עצתו מתקיימת, ספק אינה מתקיימת, אתה צדיק, וודאי גזרתך מתקיימת!"... עמד והחזיר את אשתו, עמדו כולן והחזירו את נשותיהן.

דיון כיתתי:

1. חשבו על כל אחד מהטקסטים. האם משה מתואר כמי שמגיע ממשפחה אריסטוקרטית או צנועה?
2. בחרו בתיאור שהתחברתם אליו במיוחד, והסבירו מדוע הוא נגע ללבכם.
3. האם לחברה שלנו ולקהילה היהודית בכלל יש העדפה למנהיג שהגיע ממשפחה מיוחסת או משפחה צנועה?

ב: "מנהיגות" מוקדמת: שלושה מקרים שבהם משה פעל כמנהיג (15 דקות)

אחרי סיפור לידתו, המקרא מתאר את משה גדל בארמון המלוכה המצרי. יוסף בן מתתיהו מציין ש"משה גדל באורח פלא": המנהיג העתידי של עם העבדים העברים גדל בבית המשעבד.

ערכו דיון בהברות:

1. מהי משמעות העובדה ש"משה גדל בארמון במלך"?

תשובה לקושיה זו הוצעה על ידי רבי אברהם אבן עזרא.

מקור 5: אבן עזרא שמות פרק ב פסוק ג

* אברהם אבן עזרא היה פרשן, פילוסוף, ותלמיד חכם שחי בספרד במאה ה-12

ומחשבות השם עמקו, ומי יוכל לעמוד בסודו, ולו לבד נתכנו עלילות. אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות להיות נפשו על מדרגה העליונה בדרך הלימוד והרגילות, ולא תהיה שפלה ורגילה להיות בבית עבדים. הלא תראה, שהרג המצרי בעבור שהוא עשה חמס. והושיע בנות מדין מהרועים, בעבור שהיו עושים חמס להשקות צאנן מהמים שדלו. ועוד דבר אחר, כי אלו היה גדל בין אחיו וכירוהו מנעוריו, לא היו יראים ממנו, כי יחשבוהו כאחד מהם.

← אבן עזרא מציע שמעמדו של משה בארמון מלך מצרים חשף אותו לאידיאלים נעלים ("מדרגה עליונה"), ולהתנגד למעשי שפלות וחמס.

➤ שאלו:

1. אבן עזרא טוען ש"משה למד להתנגד להתנהגות בלתי מוסרית משום שגדל בארמון פרעה. לפי אבן עזרא, אילו משה היה גדל כעבד, הוא לא היה מסוגל להוציא את בני ישראל מעבדות לחירות. מה דעתכם? האם אתם מסכימים עם אבן עזרא, או חולקים עליו? מדוע?
2. האם יש צורך בחוויות משותפות עם הקבוצה שמובילים? מי לדעתכם יהיה מנהיג טוב יותר – אדם שבא מבחור, או גדל בפנים? מדוע?

הסיפור של משה נמשך בשמות פרק ב: משה יוצא אל אחיו ורואה בסבלותם. יציאתו של משה מובילה לשלושה מצבים שבהם הוא נדרש לפעול. שלושת האפיזודות מתוארות בטקסט להלן:

קראו את מקור 6 וערכו דיון בהברות:

מקור 6: שמות ב, יא-יז:

יא) וַיְהִי בַיָּמִים הֵהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל אֶחָיו וַיֵּרָא בְּסִבְלַתָּם וַיֵּרָא אִישׁ מִצְרִי מִכָּה אִישׁ עִבְרִי מֵאֶחָיו:

יב) וַיִּפֶן כֹּה וְכֹה וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ וַיִּדַּף אֶת הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחֹל:

יג) וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשְּׁנַי וַהֲנֵה שְׁנַי אֲנָשִׁים עִבְרִים נָצִים וַיֹּאמֶר לְרָשָׁע לָמָּה תִּכְהָ רָעָה:

יד) וַיֹּאמֶר מִי שָׁמַךְ לְאִישׁ שׁוֹר וְשֹׁפֵט עֲלֵינוּ הֲלִהְרַגְנִי אִתָּהּ אָמַר כְּאֲשֶׁר הִרְגִּית אֶת הַמִּצְרִי וַיֵּרָא מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אָכֵן נֹדַע הַדָּבָר:

טו) וַיִּשְׁמַע פְּרַעֲה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּבְקֹשׁ לְהַרְגוֹ אֶת מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פְרַעֲה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל הַבְּעָר:

טז) וַלְכֹהֵן מִדְיָן שָׁבַע בָּנוֹת וַתְּבַאֲנָה וַתְּדַלְּנָה וַתְּמַלְאֲנָה אֶת הַרְהָטִים לְהִשְׁקוֹת צֹאן אֲבִיהֶן:

יז) וַיָּבֹאוּ הָרְעִים וַיִּגְרְשׁוּם וַיִּקָּם מֹשֶׁה וַיּוֹשִׁיעַן וַיִּשְׁקֵן אֶת צֹאנָם:

דיון בחברות:

1. סכמו כל אחד מהמקרים. ציינו דמיון והבדל בין כל מקרה.
2. בפסוקים מוצעות פיסות מידע על צעירותו ונערותו של משה. לפני סיפורים אלה – לפני שיצא אל אחיו – משה היה ילד שגדל בלב-לבה של המעצמה המצרית. אחרי הסיפורים, הוא נושא אישה מדינית וזוכה להתגלות אלוהית בסנה בשמות פרק ג, והקב"ה ממנה אותו להיות נביא ושליח האל להוצאת בני ישראל ממצרים. המקרים המתוארים בפסוקים הם מקרים מכוננים. מה הם מגלים לנו על דמותו של משה?

ג: תכונות מנהיגות (15 דקות)

מהי מהותו של מנהיג?

נתייחס לשני טקסטים בבחינת שאלה זו. הטקסט הראשון לקוח מתוך פירושה של נחמה ליבוביץ (חוקרת מקרא במאה העשרים) על המקורות שראינו בספר שמות (ב, יא-יז). הטקסט השני נכתב על ידי הרב שטיינזולץ, ומתייחס למנהיגות באופן כללי יותר.

מקור 7: נחמה ליבוביץ, עיונים בספר שמות, עמ' 35

לא מסופרים לנו אלא שלושה מקרים בלבד, שלושה מעשים שעשה: שלוש פעמים הוא מתערב בסכסוכים, שלוש פעמים הוא מציל עשוק מיד עושק. והסכסוכים האלה כל אחד מהם מייצג ארכיטיפוס:

הראשון: סכסוך בין עברי לבן נכר;

השני: סכסוך בין עברי לעברי;

השלישי: סכסוך בין בן נכר לבן נכר –

ובשלושתם מתייצב משה לימין הצדק. וכל מקרה רביעי על כרחו שיהיה חזרה על הטיפוס הראשון או על השני או על השלישי, והנה אילו סופר לנו רק מקרה ראשון, היינו מפקפקים; ושמא אין זה דרישת הצדק הדוחפת אותו למעשיו, אלא רגש אחזה לבני עמו בלבד, שנאת הזר העושה את עמו. ואילו סופר לנו גם המקרה השני, עדין היה מקום למפקפק לטעון: ושמא אין דוחפת אותו אלא גאוה לאומית, התרתחות של מי שאינו רוצה לראות כיצור בתוך עמו? והנה בא במקרה השלישי, וכאן גם העושה וגם העשוק זרים לו, לא אחים ולא רעים, ואף לא שכנים שגדל ביניהם. ואף על פי כן בראותו עוול, קם ועשה מעשה, והתייצב לימין הנרדף.

ערכו דיון כיתתי:

1. איזו תכונה מחברת, לדעת נחמה ליבוביץ את שלושת המצבים אליהם נקלע משה?
2. אילו תכונות מודגשות בשלושת הסיפורים?
3. האם תכונות אלה משמעותיות להנהגת עם? נמקו את תשובתכם.

מקור 8: הרב עדין אבן ישראל שטיינזליץ, Times of Israel 12/27/13, "Who will be Our Rabbis?"

מהו, אם כן, מנהיג יהודי אמיתי? התורה במדבר א, טו קוראת למנהיגים "ראשי אלפי ישראל". כאן מוגדרת מהותם. התורה אם כן מספרת לנו שמנהיג אמיתי הוא כמו ראש. הראש הוא החלק בגוף שיודע מה קורה בכל חלקי הגוף האחרים, וחש את הכאב של כל אחד מהם. בדומה, המנהיג אמור לחוש את הבעיות והכאב של כל אחד.

➤ שאלו:

1. מה רואה הרב שטיינזליץ כתכונה הכרחית למנהיג?
2. האם משה מגלם תכונות אלה? אם כן, כיצד? אם לא, כיצד הייתם מתארים את תכונות המנהיגות הבסיסיות שלו?
3. מדוע לדעתם משה נחשב אחד המנהיגים הגדולים של היהדות?

סיכום: (5 דקות)

לידתו של משה, גידולו בבית פרעה, ומעשיו המכוננים כאיש צעיר – כולם תורמים לעיצוב דמותו של משה ומדגימים תכונות הכרחיות ליצירת מנהיג ראוי.

➤ שאלו:

1. כיצד השפיע הלימוד על לידת משה ושנותיו הראשונות על דעתכם לגבי השאלות שעלו קודם – מה מעצב את דמותו של מנהיג? מהי מהות המנהיג?
2. כיצד נקודות המבט השונות על מנהיגות משפיעות על האנשים להם אנו רוחשים כבוד, ועל הגיבורים או המנהיגים בחיינו?

משה: הולדת מנשה

דף מקורות

מקור 1: שמות ב, א-י:

- (א) וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי:
(ב) ותהר האשה ותלד בן ותרא אתו כי טוב הוא ותצפנהו ושלשה ירחים:
(ג) ולא יכלה עוד הצפינו ותקח לו תבת גמא ותחמרה בחמר ובזפת ותשם בה את הילד ותשם בסוף על שפת היאר:
(ד) ותמצב אחרו מרחק לדעה מה יעשה לו:
(ה) ותרד בת פרעה לרחץ על היאר ונערותיה הלכת על יד היאר ותרא את התבה בתוך הסוף ותשלח את אמתה ותקחה:
(ו) ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בכה ותחמל עליו ותאמר מילדי העברים זה:
(ז) ותאמר אחרו אל בת פרעה האלף וקראתי לך אשה מינקת מן העברית ותינק לך את הילד:
(ח) ותאמר לה בת פרעה לכי ותלך העלמה ותקרא את אם הילד:
(ט) ותאמר לה בת פרעה היליכי את הילד הזה והינקהו לי ואני אמן את שכרך ותקח האשה הילד ותניקהו:
(י) ויגדל הילד ותבאהו לבת פרעה ויהי לה לבן ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים מלשיתו

מקור 2: שמות ו, כ:

- (כ) ויקח עמרם את יוכבד דדתו לו לאשה ותלד לו את אהרן ואת משה ושני בני עמרם שבע ושלישים ומאת שנה:

מקור 3: יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים, ספר שני

עמרם, מהמיוחסים שבעברים, היה שרוי בפחד לעמו, שמא יכלה כולו מחוסר דור צעיר הולך וגדל, ובדאגה חמורה למשפחתו הוא, והיה אוכד עצות: כי אשתו היתה הרה. ועמד בתפילה לפני אלוקים והתחנן, שייתן חנינת-מה לבריותיו, שלא עברו בשום פנים על עבודתו, ויגאלם מסבלותם, שהיו שקועים בהם אותה שעה, ומאבדן גזעם הצפוי להם. ואלוקים ריחם עליו ונתרצה לתחנתו ועמד עליו בשנתו ושידלו בדברים שלא יתייאש מן העתיד. ואמר, שזוכר הוא את צדקתם של ישראל וגמולה ישיב להם תמיד. כי כבר גמל לאבותיהם, ובעשותו אותם ממתי מספר להמון רב כזה... ועתה דעו לכם, שדואג הנני לטובת כולכם ולתהילתך אתה. כי אותו הבן, שבגלל פחדם מפני היוולדו דנו המצרים למיתה את ילדיהם של כל ישראל, שלך יהיה ויעלם מעיני השוקדים עליו לאבדו. ולאחר שיגדל באורח פלא ישחרר את גזע העברים משעבודם של המצרים ויזכה לשם תהלה, שימיו כימי העולם כולו, לא אצל העברים בלבד אלא גם אצל הנכרים. זאת המתנה שהנני נותר לך ולזרעך אחרך.

מקור 4: תלמוד בבלי מסכת סוטה דף יב עמוד א

"וילך איש" - להיכן הלך? אמר ר' יהודה בר זבינא: שהלך בעצת בתו. תנא: **עמרם גדול הדור היה**; כיוון שגזר פרעה: "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו" אמר עמרם): "לשווא אנו עמלין". עמד וגירש את אשתו, ועמדו כולם וגירשו את נשותיהם.

אמרה לו בתו: "אבא, גזרתך קשה משל פרעה, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ואתה גזרת על הזכרים ועל הנקבות! פרעה לא גזר אלא בעולם הזה, ואתה גזרת בעולם הזה ובעולם הבא! פרעה הרשע, ספק עצתו מתקיימת, ספק אינה מתקיימת, אתה צדיק, וודאי גזרתך מתקיימת!"... עמד והחזיר את אשתו, עמדו כולן והחזירו את נשותיהן.

מקור 5: אבן עזרא שמות פרק ב פסוק ג

ומחשבות השם עמקו, ומי יוכל לעמוד בסודו, ולו לבד נתכנו עלילות. אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות להיות נפשו על מדרגה העליונה בדרך הלימוד והרגילות, ולא תהיה שפלה ורגילה להיות בבית עבדים. הלא תראה, שהרג המצרי בעבור שהוא עשה חמס. והושיע בנות מדין מהרועים, בעבור שהיו עושים חמס להשקות צאנן מהמים שדלו. ועוד דבר אחר, כי אלו היה גדל בין אחיו ויכירוהו מנעוריו, לא היו יראים ממנו, כי יחשבוהו כאחד מהם.

מקור 6: שמות ב, יא-יז:

(יא) וַיְהִי בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל אֶחָיו וַיֵּרָא בְּסִבְלָתָם וַיֵּרָא אִישׁ מִצְרִי מִכָּה אִישׁ עֲבָרִי מֵאֶחָיו:

(יב) וַיִּפֶן כֹּה וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ וַיֵּד אֶת הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחֹל:

(יג) וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וַהֲנֵה שְׁנֵי אֲנָשִׁים עֲבָרִים נָצִים וַיֹּאמֶר לְרִשָּׁע לָמָּה תִּכָּה רֵעֶךָ:

(יד) וַיֹּאמֶר מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ שׂוֹר וְשֹׁפֵט עֲלֵינוּ הֲלִהְרַגְנִי אִתָּה אִמֶּר כְּאִשֶׁר הִרְגִּית אֶת הַמִּצְרִי וַיֵּרָא מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אָכֵן נֹדַע הַדָּבָר:

(טו) וַיִּשְׁמַע פְּרֹעֶה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּבְקֹשׁ לְהַרְגוֹ אֶת מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פְרֹעֶה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל הַבְּאֵר:

(טז) וַיִּלְכְּדוּ מִדְיָן שִׁבְעַת בָּנוֹת וַתִּבְאֲנֶה וַתִּדְלַנָּה וַתִּמְלֶאנָה אֶת הַרְהָטִים לְהִשְׁקוֹת צֹאן אֲבִיהֶן:

(יז) וַיָּבֹאוּ הָרְעִים וַיִּגְרְשׂוּם וַיִּקָּם מֹשֶׁה וַיּוֹשִׁיעֵן וַיִּשְׁקֵן אֶת צֹאנָם:

מקור 7: נחמה ליבוביץ, עיונים בספר שמות, עמ' 35

לא מסופרים לנו אלא שלושה מקרים בלבד, שלושה מעשים שעשה: שלוש פעמים הוא מתערב בסכסוכים, שלוש פעמים הוא מציל עשוק מיד עושק. והסכסוכים האלה כל אחד מהם מייצג ארכיטיפוס:

הראשון: סכסוך בין עברי לבן נכר;

השני: סכסוך בין עברי לעברי;

השלישי: סכסוך בין בן נכר לבן נכר –

ובשלושתם מתייצב משה לימין הצדק. וכל מקרה רביעי על כרחו שיהיה חזרה על הטיפוס הראשון או על השני או על השלישי, והנה אילו סופר לנו רק מקרה ראשון, היינו מפקפקים; ושמא אין זה דרישת הצדק הדוחפת אותו למעשיו, אלא רגש אחוה לבני עמו בלבד, שנאת הזר העושק את עמו. ואילו סופר לנו גם המקרה השני, עדין היה מקום למפקפק לטעון: ושמא אין דוחפת אותו אלא גאוה לאומית, התרתחות של מי שאינו רוצה לראות כיעור בתוך עמו? והנה בא במקרה השלישי, וכאן גם העושק וגם העשוק זרים לו, לא אחים ולא רעים, ואף לא שכנים שגדל ביניהם. ואף על פי כן בראותו עוול, קם ועשה מעשה, והתייצב לימין הנרדף.

מקור 8: הרב עדין אבן ישראל שטינזליץ, Times of Israel 12/27/13, "Who will be Our Rabbis?"

מהו, אם כן, מנהיג יהודי אמתי? התורה בבמדבר א, טו קוראת למנהיגים "ראשי אלפי ישראל". כאן מוגדרת מהותם. התורה אם כן מספרת לנו שמנהיג אמתי הוא כמו ראש. הראש הוא החלק בגוף שיודע מה קורה בכל חלקי הגוף האחרים, וחש את הכאב של כל אחד מהם. בדומה, המנהיג אמור לחוש את הבעיות והכאב של כל אחד.

אנשי סדום: יצירת ממלכת רשע

כתבה: עליזה ספרלינג

הערה למדריך: ניתן להעביר יחידה זו בשיעור של 60 או 90 דקות בהתחשב במגבלות הזמן העומד לרשותכם. לשיעור של 60 דקות, יש להשמיט את מקורות 4, 6. לשיעור של 90 דקות, יש לכלול את המקורות ולהותיר זמן לדיון.

הקדמה (5 דקות)

סכמו את סיפור סדום המקראי (בראשית יג, יח-יט).

בבראשית יג, לוט, אחיינו של אברהם, הולך להתגורר בעיר סדום. אנשי סדום מתוארים כ"רעים וחטאים מאוד לה" (יג, יג) – למרות שאין פירוט של האופי המדויק של חטא אנשים סדום.

אנשי סדום מתוארים שוב בפרק יח, שם הקב"ה מחליט לספר לאברהם שהוא מתכנן להשמיד את סדום ועמורה. למרות שעדיין לא ברור מה חטאם של אנשי סדום, "צעקתה" של סדום גוררת פעולה אלוקית. כאשר אברהם מגלה את הגורל של סדום, הוא פונה לה' ומבקש שהעיר תינצל אם יש בתוכה מספר נשים צדיקים.

רק בפרק יט, אחרי שהקב"ה מחליט סופית להשמיד את סדום, מגיעים לעיר שני מלאכים. לוט מזמין את המלאכים לביתו, במחשבה שהם אנשים, ואנשי סדום דורשים מלוט, "הוציאם אלינו ונדעה אותם" (בראשית יט, ה). לוט מציע לאנשי העיר את בנותיו כתחליף למלאכים. המלאכים מפצירים בלוט לעזוב את העיר עם משפחתו, כדי שלא ייספו עם העיר. לוט עוזב את סדום עם משפחתו, וסדום ועמורה מושמדים "בגפרית ואש" (בראשית יט, כד).

הצגת חלקי היחידה

העדר הכנסת אורחים ומוסר מיני מושחת מתוארים לעיתים קרובות כחטאים שאפיינו את סדום. נעיין במקרא ובחז"ל כדי לנסות ולהבין את ההחלטה האלוקית להשמיד את סדום ועמורה. מה מלמדים אותנו הטקסטים על אנשי סדום? ביחידה זו נפגוש את אנשי סדום. נברר מדוע חשוב כל כך שאברהם וזרעו יכירו את אנשי סדום, עמדותיהם, ומפלתם, ונראה כיצד ההלכה מגוננת עלינו מפני הערכים הקלוקלים של סדום.

א. הקב"ה מספר לאברהם על השמדת סדום

➤ בקשו מהמשתתפים להתחלק לזוגות או שלשות לשם לימוד בחברות. לימוד בחברותא מאפשר ללומדים לשתף את רעיונותיהם ותובנותיהם זה עם זה בלימוד משותף.

➤ הנחו את החברות לקרוא את מקור 1 ביחד ולדון בשאלות המנחות.

מקור 1: בראשית יג, יג; בראשית יח, יז-כא

בראשית יג, יג

ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד:

בראשית יח, יז-כא

יז) וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עשה:

יח) ואברהם ה' יקרה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גוי הארץ:

יט) פי ידעתי למען אשר יצנה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט למען הביא יקנן על אברהם את אשר דבר עליו:

כ) ויאמר ה' וצקת סדם ועמרה פי רבה וחטאתם פי כבדה מאד:

כא) ארדה נא ואראה הפצעקתה הבאה אלי עשו כלה ואם לא אדעה:

➤ שאלו:

1. מהו חטאם של אנשי סדם? מה מספר הטקסט המקראי?
2. מדוע חשוב שאברהם יידע מה הולך לקרות לסדם? כיצד אתם מבינים רצון האל לשתף את אברהם במחשבותיו?
3. מדוע אברהם צריך לספר לזרעו את סיפור סדם?

מה מלמד הקב"ה את אברהם לגבי צדקה ומשפט? מהי משמעות המושג "צדקה"? משמעות המושג אינו רק נתינה לאחר, אלא התנהגות שהיא מעבר למשפט – או לפני משורת הדין – כדי להגן על החלש. משמעות זו של המושג – ולא המשמעות המודרנית – עומדת ביסוד פרושים ומדרשים המתייחסים לסיפור.

הטקסט מדגים שהקב"ה מבקש מאברהם ובניו "ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" (בראשית יח, יט). נראה שאברהם צריך להבין את חטא סדם ועונשם כדי להשיג מידה זו.

ב. רשעותם של אנשי סדם (20 דקות)

המקור הבא מסביר את חטא אנשי סדם ואת "הצעקה" שבאה לפני הקב"ה כתוצאה מרשעות זו.

- בקשו מהמשתתפים לקרוא את מקורות 2-4 בחברות כדי להבין את רשעותם של אנשים סדם. אחרי קריאת כל טקסט, הנחו את החברות לסכם בקצרה את המסר. בסיום קריאת כל הטקסטים, הנחו את המשתתפים לדון בשאלות המנחות.

מקור 2: יחזקאל פרק טז, מט-נ:

מט) הנה זה היה עון סדם אחרת גאון שבעת לקחם ושלוחת השקט הנה לה ולבנותיה ונד עני ואביון לא התייקה:

נ) ותגבנה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן פאשר ראיתי:

מקור 3: פרקי דרבי אליעזר פרק כה

ר' יהודה אומ' הכריזו בסדום כל מי שהוא מחזיק בפת לחם עני ואביון ישרף באש פליטת בתו של לוט היתה נשואה לאחד מגדולי העיר וראתה עני אחד מדקדק ברחוב העיר ועגמה נפשה עליו שנ' עגמה נפשי לאביון מה עשתה בכל יום היתה יוצאה לשאוב היתה נותנת בכד שלה מכל מזון ביתה ומאכלת לאותו עני

אמרו אנשי סדום העניי הזה מאין הוא חי וכשידעו בדבר הוציאו אותה להשרף אמרה רבון כל העולמים עשה משפטי ודיני מאנשי סדום ועלתה צעקתה לפני כסא הכבוד באותה שעה אמר הב"ה ארדה נא ואראה אם כצעקת הנערה הזאת עשו אנשי סדום אהפוך יסודותיה למעלה ופניה למטה

מקור 4: בבלי סנהדרין קט, ב

ההיא רבייתא דהות קא מפקא ריפתא לעניא בחצבא איגלאי מלתא שפיוה דובשא ואוקמוה על איגר שורא אתא זיבורי ואכלוה והיינו דכתיב, ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה ואמר רב יהודה אמר רב על עיסקי ריבה.

➤ שאלות מנחות:

1. איזה רעיון יוצא מהתיאורים של רשעות סדום?
2. מדוע לדעתכם אנשי סדום מענישים בחומרה רבה כל רך התנהגות רחמנית?
3. לפי מקורות אלה, מה גורם לקב"ה להתייחס לחטאי סדום? מה חשוב בכל אחד מהסיפורים המובאים כאן? כיצד הם מבהירים את התיאור הכללי של חטא סדום המופיע ביחזקאל?

ג. גישת אנשי סדום (28 דקות)

מהמקורות שראינו, נראה שסדום מורכבת מחברה אכזרית ורשעה. נעיין במשנה אבות המתארת את הגישה של אנשי סדום.

➤ **המשנה הבאה עלולה לעורר אי נוחות במשתתפים, מכיוון שרובנו חיים בחברה המבוססת על העיקרון "שלי שלי ושלך – שלך". כיצד ייתכן שזוהי מידת סדום?**

מקור 5: משנה, פרקי אבות ה:

ארבע מדות באדם האומר שלי שלי ושלך שלך זו מדה בינונית ויש אומרים זו מדת סדום שלי שלך ושלך שלי עם הארץ שלי שלך ושלך שלך חסיד שלי שלי ושלך שלי רשע:

➤ **שאלו את המשתתפים:**

1. איזו גישה מארבעת הגישות המתוארות כאן מאפיינות את החברה שבה אתם חיים? חשבו על דוגמאות.
2. האם האמירה "שלי שלי ושלך – שלך" נשמעת כמו רשעות? האם הייתם מגדירים עמדה כזו כניטרלית, או הגיונית? האם מפתיע שחכמים ראו באמירה זו גישה שמתארת את אנשי סדום? מדוע?
3. על בסיס הסטנדרט המתואר כאן האם החברה שלנו רשעה?

הרב יהודה ליווא מ פראג היה רב מלומד מהמאה ה-16 שנודע בשם מהר"ל. בספרו נתיבות עולם, מתאר המהר"ל את התהליך שבו הגישה "שלי שלי ושלך – שלך" הפכה לאלימות ולדיכוי המאפיינים את סדום.

מקור 6: מהר"ל נתיבות עולם נתיב גמילות חסדים

כי מי שאינו רוצה לוותר בשום דבר הוא בא לדקדק כל כך עד שהוא בא לגזול ולחמס גמור כי מתחילה הוא מדקדק ואינו רוצה לוותר ובסוף כאשר יראה שום דבר שיש לו שום צר שהוא שלו הוא לוקח אותו

בכח וכאשר הורגל בזה בא לידי חמס גמור כמו שתראה באנשי סדום שהיה זה מדתם שלא לוותר שכך אמרו רבותינו ז"ל שלי שלי ושליך שלך הוא מדת סדום.

➤ שאלו:

1. לפי המהר"ל, כיצד התפתחה הגישה "שלי שלי" למצב של חמס גמור?
2. מה דעתכם על דברי המהר"ל, ש"שלי – שלי" היא גישה מסוכנת לקיום חברה? מדוע?
3. כיצד מאיר הטקסט את חטאים של העדר הכנסת אורחים ואלימות מינית המאפיינים את סדום? האם התנהגויות אלה מהוות תסמינים של בעיה עמוקה יותר?

המהר"ל מאמין שהאנוכיות של "שלי – שלי" היא מדרון חלקלק, שעלול להוביל להתנהלות אלימה.

הרב שטיינזלץ מציע את ההסבר הבא לסיפור של סדום בהקשר של השלכות הגישה "שלי – שלי":

מקור 7: הרב עדין אבן ישראל שטיינזלץ, "Ethics and Halakhah" The Essential Talmud

"אֲרַבַּע מִדּוֹת בְּאֲדָם. הָאוֹמֵר שְׁלִי שְׁלִי וְשִׁלְךָ שְׁלְךָ, זוֹ מִדָּה בִּינּוּנִית. וַיֵּשׁ אֲוֻמְרִים, זוֹ מִדַּת סְדוֹם. שְׁלִי שְׁלְךָ וְשִׁלְךָ שְׁלִי, עִם הָאֶרֶץ. שְׁלִי שְׁלְךָ וְשִׁלְךָ שְׁלְךָ, חֲסִיד. שְׁלִי שְׁלִי וְשִׁלְךָ שְׁלִי, רִשְׁעִי."

לפיכך קיים מתח בין דין האומר "שלי שלי ושליך שלך", לדבקות עיוורת בחוק בכל מצב, שהיא "מידת סדום". ישנה מסורת באגד שמתייחסת לסדום לא כמקום של שחיתות פרועה וחסרת אבחנה, אלא כמקום שבו החוק היה מושחת בשל שילוב של רוע ודבקות מוגזמת בלשון החוק. אין בית משפט שיכול לחייב אדם שחוזר בו מהתחייבות בעל פה, אבל על אותו האדם חלה הקללה: "מי שפרע מאנשי סדום ועמורה הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדיבורו". באופן כללי, אדם שמתעקש על זכותו החוקית למנוע מאחר הנאה כאשר אין לו מה להפסיד – נוקט במידת סדום.

➤ שאלו:

1. סכמו במילים שלכם את האופי של אנשי סדום כפי שמתארו הרב שטיינזלץ.
2. האם לדעתכם היצמדות אדוקה ללשון החוק היא אכזרית או נערצת? מדוע?

ד. ההלכה: גישה הפוכה (10 דקות)

יעקב בן אשר, שחי בקולגון, צרפת, וטולדו, ספרד, במאות ה-13 – 14, נודע בשם "טור" על שם ספריו. משה בן חיים אלשיך שחי בצפת במאה ה-16 ידוע בשם ספרו, תורת משה.

מקור 8: טור, יורה דעה, הלכות צדקה סימן רמז

ואל יעלה בלבו עצה לומר איך אחסר ממוני ליתנו לעניים כי יש לו לדעת שאין הממון שלו אלא פקדון לעשות בו רצון המפקיד וזה רצונו שיחלק לעניים ממנו.

תורת משה, ויקרא יט, ט

ולא יעלה על רוחך כי משלך אתה נותן לעני או כי מאסתיו מתת לו לחם כאשר נתתי לך. כי גם בני הוא כמוד, אך חלקו הוא בתבואתך, ולזכותך כוונתי לתת לו חלקו מתחת ידיך.

➤ שאלו:

1. כיצד הייתם מתארים את הגישה החברתית המתוארת בטקסטים?
2. במה שונה גישה זו מהגישה "שלי שלי ושלך – שלך" המתוארת בטקסטים 4-2?
3. כיצד עשוי אדם לנהוג אם יפנים את העובדה שכל רכושו אינו יותר מאשר פיקדון מאת הקב"ה? איזו חברה נוכל ליצור אם ננהג ברכושנו כפיקדון?

סיכום (5 דקות)

ביחידה זו ראינו שהגישה "שלי – שלי ושלך – שלך" עלולה להוביל לתוצאות שליליות. ראינו את מקרה המבחן של סדום, ואת הסיבה שבגללה חשוב שאברהם וזרעו יידעו על דרכי סדום ומפלתה. התוודענו לאופן שבו ההלכה מנסה לגונן עלינו מפני נטייה זו, בכך שהיא מזכירה לנו שהכל שייך לקב"ה, ולא "לי" או "לך".

➤ שאלו:

1. איזה סוג של חברה רוצה הקב"ה שייצור אברהם?
2. באילו דרכים הצליחה היהדות ליצור חברה אידיאלית? מה עדיין דורש עבודה בחברה היהודית?

חשוב שאברהם ומשפחתו יידעו את הסיפור של סדום בזמן שהם עובדים על יצירת מערכת משפטית משלהם. החברה בסדום הייתה בנויה באופן קיצוני על מערכת של זכויות הפרט, וגישה של "שלי – שלי", שהובילה בסופו של דבר לדיכוי וחוסר צדק. הקב"ה מצפה מאברהם וזרעו לבנות חברה המבוססת על צדקה ומשפא, המבקשת לפעול מעבר לטובת הפרט כדי לסייע לאחרים.

אנשי סדום: יצירת ממלכת רשע

דף מקורות

א. הקב"ה מספר לאברהם על חורבן סדום

מקור 1: בראשית יג, יג; בראשית יח, יז-כא

ואנשי סדם רעים ותטאים לה' מאד:

בראשית יח, יז-כא

(יז) וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עשה:

(יח) ואברהם היו יתה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ:

(יט) כי ידעתיו למען אשר יצנה את בניו ואת ביתו אתריו ושמרו דרו דרו ה' לעשות צדקה ומשפט למען הביא יקנוק על אברהם את אשר דבר עליו:

(כ) ויאמר ה' ועקת סדם ועמרה כי רבה ותטאתם כי כבדה מאד:

(כא) ארדה נא ואראה הפצעקתה הפאה אלי עשו פלה ואם לא אדעה:

ב. הרשעות של סדום

מקור 2: יחזקאל פרק טז, מט-נ:

(מט) הנה זה היה עון סדם אחותך גאון שבעת לחם ושלנות השקט היה לה ולבנותיה ונד עני ואביון לא התיזקה:
(נ) ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן פאשר ראיתי:

מקור 3: פרקי דרבי אליעזר פרק כה

ר' יהודה אומ' הכריזו בסדום כל מי שהוא מחזיק בפת לחם עני ואביון ישרף באש פליטת בתו של לוט היתה נשואה לאחד מגדולי העיר וראתה עני אחד מדקדק ברחוב העיר ועגמה נפשה עליו שנ' עגמה נפשי לאביון מה עשתה בכל יום היתה יוצאה לשאוב היתה נותנת בכד שלה מכל מזון ביתה ומאכלת לאותו עני אמרו אנשי סדום העני הזה מאין הוא חי וכשידעו בדבר הוציאו אותה להשרף אמרה רבון כל העולמים עשה משפטי ודיני מאנשי סדום העני הזה מאין הוא חי הכבוד באותה שעה אמר הב"ה ארדה נא ואראה אם כצעקת הנערה הזאת עשו אנשי סדום אהפוך יסודותיה למעלה ופניה למטה.

בבלי סנהדרין קט, ב

ההיא רבייתא דהות קא מפקא ריפתא לעניא בחצבא איגלאי מלתא שפיוה דובשא ואוקמוה על איגר שורא אתא זיבורי ואכלוה והיינו דכתיב בראשית יח (ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה ואמר רב יהודה אמר רב על עיסקי ריבה.

ג. מידת סדום

מקור 5: משנה, פרקי אבות ה:י

ארבע מדות באדם האומר שלי ושלך שלך זו מדה בינונית ויש אומרים זו מדת סדום שלי שלך ושלך שלי עם הארץ שלי שלך ושלך שלך חסיד שלי ושלך שלי רשע:

מקור 6: נתיבות עולם נתיב גמילות חסדים

כי מי שאינו רוצה לוותר בשום דבר הוא בא לדקדק כל כך עד שהוא בא לגזל ולחמס גמור כי מתחילה הוא מדקדק ואינו רוצה לוותר ובסוף כאשר יראה שום דבר שיש לו שום צר שהוא שלו הוא לוקח אותו בכח וכאשר הורגל בזה בא לידי חמס גמור כמו שתראה באנשי סדום שהיה זה מדתם שלא לוותר שכך אמרו רבותינו ז"ל שלי שלי ושלך שלך הוא מדת סדום

מקור 7: הרב עדין אבן ישראל שטינזליץ, "Ethics and Halakhah" The Essential Talmud

"אַרְבַּע מְדוֹת בְּאָדָם. הָאוֹמֵר שְׁלִי וְשִׁלְךָ וְשִׁלְךָ שְׁלִי, זוּ מִדַּת בֵּינוּנִית. וַיֵּשׁ אוֹמְרִים, זוּ מִדַּת סְדוֹם. שְׁלִי וְשִׁלְךָ וְשִׁלְךָ שְׁלִי, עִם הָאָרֶץ. שְׁלִי וְשִׁלְךָ וְשִׁלְךָ שְׁלִי, חֲסִיד. שְׁלִי וְשִׁלְךָ וְשִׁלְךָ שְׁלִי, רָשָׁע".

לפיכך קיים מתח בין דין האומר "שלי שלי ושלך שלך", לדבקות עיוורת בחוק בכל מצב, שהיא "מידת סדום". ישנה מסורת באגד שמתייחסת לסדום לא כמקום של שחיתות פרועה וחסרת אבחנה, אלא כמקום שבו החוק היה מושחת בשל שילוב של רוע ודבקות מוגזמת בלשון החוק. אין בית משפט שיכול לחייב אדם שחוזר בו מהתחייבות בעל פה, אבל על אותו האדם חלה הקללה: "מי שפרע מאנשי סדום ועמורה הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדיבורו". באופן כללי, אדם שמתעקש על זכותו החוקית למנוע מאחר הנאה כאשר אין לו מה להפסיד – נוקט במידת סדום.

ד. בהלכה: גישה הפוכה

מקור 8: טור, יורה דעה, הלכות צדקה סימן רמז

ואל יעלה בלבו עצה לומר איך אחסר ממוני ליתנו לעניים כי יש לו לדעת שאין הממון שלו אלא פקדון לעשות בו רצון המפקיד וזה רצונו שיחלק לעניים ממנו.

מקור 9: תורת משה, פירוש לויקרא יט, ט:

ולא יעלה על רוחך כי משלך אתה נותן לעני או כי מאסתיו מתת לו לחם כאשר נתתי לך. כי גם בני הוא כמוך, אך חלקו הוא בתבואתך, ולזכותך כוונתי לתת לו חלקו מתחת ידיך.

אסתר ומשה:

לא כל גיבור לובש מסכה וגלימה

כתבה: דבורה כץ

הקדמה (2 דקות)

לעיתים קרובות כאשר אנחנו חושבים על גיבורים, אנחנו חושבים על גיבור על במסכה וגלימה. לגיבורים שלנו יש כוחות על. מיהם הגיבורים המוכרים לנו? סופרמן, ספיידרמן, אשת הפלא... אלה הגיבורים שלנו. הם יכולים לעוף, או לטפס על בניינים. יש להם מכוניות מדליקות ומטוסי סילון. יש להם כוחות על שאנחנו יכולים רק לחלום עליהם.

אבל האם אלו הגיבורים היחידים שיש? לפעמים אנחנו שוכחים להביט סביבנו. גיבורים ישנם בכל מקום.

היום נפגוש מספר גיבורים. גיבורים אלה אינם טיפוסיים; למעשה התנהגותם של הגיבורים עלולה להפתיע אתכם, ולמרות זאת אנו מחשיבים אותם הגיבורים הגדולים ביותר של היהדות.

פעילות 1 (8 דקות)

לפני שנתחיל כדאי להגדיר את משמעות המילה "גיבור". אם היינו פותחים מילון ומחפשים את משמעות המילה מה היינו מוצאים?

➤ בקשו מהתלמידים לכתוב הגדרה למילה "גיבור", ובקשו מהם לשתף את הכיתה בהגדרה שרשמו. כתבו על הלוח את מאפייני הגיבור שמעלים התלמידים.

משהעלינו את כל הרעיונות על הלוח, נחשוב על התכונות ההכרחיות לגיבור. נחשוב ביחד על חמש תכונות שיש לכל גיבור.

➤ אם יש צורך, הציעו תכונות משלכם, כגון אומץ לב, נאמנות, התחשבות, חכמה, וכו'.

א: מפגש עם המלכה אסתר (10 דקות)

היום נתחיל בלימוד על אסתר המלכה.

➤ בקשו מהתלמידים להיזכר בסיפור של אסתר.

➤ בזמן שהם מספרים את הסיפור, רשמו על הלוח את הנקודות המרכזיות בסיפור:

• אסתר הייתה נערה רגילה ש נבחרה על ידי המלך אחשוורוש להיות מלכה.

• בתחילה אסתר מסתירה מאחשוורוש את העובדה שהיא יהודייה.

• אסתר מצילה את העם היהודי מגזרת המן הרשע.

הסיפור של אסתר הוא סיפור מופלא של אומץ לב. אסתר היא ללא ספק אחת הגיבורות של העם היהודי.

נעיין עתה לעומק בחלק אחד של הסיפור.

➤ חלקו את התלמידים לקבוצות של 2-3.

היום נלמד בסגנון של חברותא. הלימוד בחברותא משמעותו לימוד משותף עם אדם נוסף. לימוד עם חבר או בקבוצה קטנה מאפשר שיתוף ברעיונות ומחשבות.

כאשר מתגלה למרדכי שהמן מתכנן להשמיד את העם היהודי, הוא מבקש מאסתר לדבר עם המלך ולבקש את עזרתו.

➤ הנחו את התלמידים ללמוד את מקור 1 בחברותא.

מקור 1: אסתר ד, י יז

י ותאמר אסתר להתד, ותצוהו אל מרדכי. יא כל עבדי המלך ועם מדינות המלך ידעים, אשר כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל התצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית, לבד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב, וחייה; ואני, לא נקראתי לבוא אל המלך זה, שלוש יום. יב ויגידו למרדכי, את דברי אסתר. יג ויאמר מרדכי, להשיב אל אסתר: אל תדמי בנפשו, להמלט בית המלך מכל היהודים. יד כי אם התרש תחרישי, בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר, ואת ובית אביך תאבדו; ומי יודע אם לעת כזאת, הגעת למלכות. טו ותאמר אסתר, להשיב אל מרדכי. טז לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן, וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום גם אני ונערתי, אצום פן; ובכן אבוא אל המלך, אשר לא כדת, וכאשר אבדתי, אבדתי. יז ויעבר, מרדכי; ויעש, ככל אשר צוהה עליו אסתר.

➤ שאלו:

1. מהי התגובה של אסתר?
 2. מה הייתם מצפים שתהיה התגובה של אסתר?
- נראה ברור מן הכתוב שאסתר חוששת. היא מפחדת לגשת לבעלה, המלך אחשוורוש, ולבקש ממנו על עמה. מרדכי צריך לעודד אותה ולדבר אותה לפעול, ולנסות לעזור לעם היהודי.

➤ שאלו:

1. האם נראה לכם מוזר שגיבור בסיפור יחוש פחד?
 2. מה דעתכם על אסתר? האם אתם חושבים עליה בצורה שונה עכשיו?
- בדרך כלל גיבורים מתוארים כאנשים או נשים אמיצים שמתגברים על אתגרים שונים בדרך להצלחה במשימה שהוצבה בפניהם. נראה קצת משונה שאסתר כל כך חששה לעזור לעם היהודי.

ב: מפגש עם משה (10 דקות)

משה הוא המנהיג הגדול ביותר שהיה אי פעם לעם ישראל. נאמר על משה בספר דברים:

מקור 2: דברים לד, י יב

י וְלֹא קָם נְבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יָדְעוּ ה' פְּנִים אֶל פְּנִים. יא לְכֹל הָאֵתָת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שְׁלַחוּ ה' לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָרְעֹה וּלְכֹל עַבְדָּיו וּלְכֹל אֶרְצוֹ. יב וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל.

משה הוא מנהיג נהדר: הוא מנחית עשר מכות על מצרים ומוציא את בני ישראל ממצרים. נאמר לנו שלא קם עוד נביא כמשה. לאור זאת מעניין ומפתיע ללמוד על הפעם הראשונה שבה הקב"ה מתגלה למשה ומבקש ממנו להוציא את עם ישראל ממצרים.

מקור 3: שמות ג, י-יב

י וַעֲתָה לֵכָה וְאֶשְׁלַחְךָ אֶל פָּרְעֹה וְהוֹצִיא אֶת עַמִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם. יא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָאֱלֹהִים מִי אֲנֹכִי כִּי אֵלֶּךְ אֶל פָּרְעֹה וְכִי אוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם. יב וַיֹּאמֶר כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה לִּי הָאוֹת כִּי אֲנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הַהָר הַזֶּה.

➤ **שאלו:**

1. מה מבקש הקב"ה ממשה לעשות?

2. מהי תגובת משה?

3. האם התגובה מפתיעה? מדוע?

כאשר משה מתבקש להציל את עם ישראל ולהוציא אותם ממצרים, אנו מצפים לתגובה של גיבור. אנו מצפים ממשה שיאמר, "בוודאי! כמובן! אני מוכן למשימה!" במקום זה אנחנו פוגשים בגיבור מהוסס. הוא לא בטוח מדוע בחרו בו להצלת עם ישראל. למעשה, התגובה הראשונית שלו היא, "למה אני?" התגובה אינה נשמעת כמו תגובה של גיבור!

הרב יונתן זאקס, שנולד בשנת 1949, והיה הרב הראשי של אנגליה, מציע את התובנה הבאה אודות משה:

מקור 4: הרב יונתן זאקס, ברית ושיחה, פרשת שמות

בתנ"ך באופן כללי, האנשים הראויים ביותר הם אלה ששוללים את היותם ראויים בכלל.

➤ **שאלו:**

1. מה מנסה לומר הרב זאקס?

2. לכל אדם יש תקופות ומצבים שבהם הוא מרגיש פחד או חשש. האם התנסיתם במצב כזה בבית הספר? או בפעילות ספורטיבית שהשתתפתם בה? מתי הרגשתם לאחרונה שלא תוכלו לעמוד במשימה שהוצבה בפניכם?

גם אסתר וגם משה חששו מפני קבלת תפקיד ההנהגה לידיהם. בסופו של דבר הפכו השניים לגיבורים הגדולים ביותר של האומה. הרב זאקס מאמין שהגיבורים החשובים ביותר בתנ"ך אינם חושבים או מאמינים שהם גיבורים בכלל.

➤ **שאלו:**

1. מה ניתן ללמוד מכאן?

פעילות 2: היו גיבורים! (10 דקות)

בספרו "אם יוצאים מגיעים למקומות נפלאים", מציע ד"ר סוס מילות עידוד נבונות שנועדו לעורר בקוראים השראה להפוך לגיבורים אמיתיים.

מקור 5: ד"ר סוס, אם יוצאים מגיעים למקומות נפלאים

עם רגלים בנעלים,

עם שכל בראש

תמצא את הדרך שלך,

אל תחשש.

אתה יכול ויודע,

מוכן ומזומן,

ואתה הוא זה שיחליט לאן.

➤ **שאלו:**

1. חשבו על מצב שבו חששתם. מה עזר לכם לפעול באומץ לב?
2. בקשו מהתלמידים לכתוב מכתב למשה או אסתר. המכתב אמור לעודד את הדמות כדי שתוכל לפעול באומץ לב. תלמידים יכולים לשלב במכתב ציטוט מתוך ספרו של ד"ר סוס. הנחו את התלמידים לדון במצבים שבהם מוצאים את עצמם משה ואסתר, ולהציע להם עידוד.
3. בקשו מהתלמידים לשתף את הכיתה במכתביהם.

סיכום (15 דקות)

היום למדנו שאפילו הגיבורים האמיצים ביותר לפעמים מפחדים. אם מעיינים בסיפור של אסתר המלכה ומשה רבנו מגלים שגם להם היו רגעים קשים שבהם לא ידעו כיצד עליהם לנהוג. חשוב לדעת שאפילו גיבורים אמיצים לפעמים זקוקים לעידוד ועזרה.

פעילות 3: יצירת גיבור אמיתי

- הציבו לתלמידים אתגר: בקשו מהם ליצור גיבור על אמיתי על בסיס מה שלמדו והדיון בכיתה. התלמידים יעבדו בזוגות ויציירו גיבור אמיתי, שאולי יש לו דאגות וחששות, אבל עובד קשה להתגבר עליהם.
- בקשו מהתלמידים לשתף את חברי הכיתה בציורים שציירו.

אסתר ומשה:

לא כל גיבור לובש מסכה וגלימה

דף מקורות

מקור 1: אסתר ז, י יז

י ותאמר אסתר להתה, ותצוהו אל מרדכי. יא כל עבדי המלך ועם מדינות המלך ידעים, אשר כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל הקצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית, לבד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב, ותיק; ואני, לא נקראתי לבוא אל המלך זה, שלוש יום. יב ויגידו למרדכי, את דברי אסתר. יג ויאמר מרדכי, להשיב אל אסתר: אל תדמי בנפשך, להמלט בית המלך מכל היהודים. יד כי אם תגרש תחרישי, בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר, ואת ובית אביך תאבדו; ומי יודע אם לעת כזאת, הגעת למלכות. טו ותאמר אסתר, להשיב אל מרדכי. טז לך כגוס את כל היהודים הנמצאים בשושן, וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום גם אני ונערתי, אצום פן, ובכן אבוא אל המלך, אשר לא כדת, וכאשר אבדתי, אבדתי. יז ויעבר, מרדכי; ויעש, ככל אשר צוהה עליו אסתר.

מקור 2: דברים לד, י יב

י ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים. יא לכל האמת והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו. יב ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל.

מקור 3: שמות ג, י יב

י ועתה לכה ואשליחה אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים. יא ויאמר משה אל האלוקים מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים. יב ויאמר פי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאה את העם ממצרים תעבדון את האלוקים על הקר הזה.

מקור 4: הרב יונתן זאקס, ברית ושיחה, פרשת שמות

בתנ"ך באופן כללי, האנשים הראויים ביותר הם אלה ששוללים את היותם ראויים בכלל.

מקור 5: ד"ר סוס, אם יוצאים מגיעים למקומות נפלאים

עם רגלים בנעלים,
עם שכל בראש
תמצא את הדרך שלך,
אל תחשש.
אתה יכול ויודע,
מוכן ומזומן,
ואתה הוא זה שיחליט לאן.

אברהם: ההרפתקן

כתבה: דבורה כץ

הקדמה (5 דקות)

מזל טוב! נבחרתם להשתתף בהרפתקה. לא סתם הרפתקה, אלא הרפתקה המיועדת לאנשים האמיצים ביותר. המסע יהיה ארוך ביותר; ובכל פינה אורבת סכנה. אני מקווה שאתם מוכנים לאתגר!

איך נראה הרפתקן? כיצד הייתם מתארים חוקר?

➤ הנחו את התלמידים לרשום 5 מילים המתארות הרפתקן (אם הכיתה אמנותית במיוחד אפשר לבקש שיציירו אדם הרפתקן). בקשו מהתלמידים לשתף את חבריהם בתיאורים שכתבו, וכתבו את ההצעות על הלוח.

היום נפגוש את ההרפתקן והחוקר היהודי הראשון: אברהם. נגלה ביחד את המסע של אברהם לארץ כנען.

א: מידע ראשוני על המסע (15 דקות)

➤ חלקו את התלמידים לזוגות או שלשות.

היום נלמד בסגנון חברותא. לימוד בחברותא הוא לימוד בזוגות או קבוצות קטנות. לימוד עם חבר מאפשר שיתוף ברעיונות ותובנות על הטקסט שנלמד ביחד.

הקטע הבא מתאר כיצד הקב"ה מתאר לאברם את המסע אליו הוא עתיד לצאת.

➤ בקשו מהתלמידים לקרוא בקול את הקטע בקבוצה, ולדון בשאלות הבאות:

מקור 1: בראשית יב, א-ו:

א וַיֹּאמֶר ה' אֶל-אַבְרָם, לֵךְ-לְךָ מֵאֶרֶץ עֵבֶר וּמְמֹלַתְךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ, אֶל-הָאֶרֶץ, אֲשֶׁר אֲרָאָךְ.

ב וְאַעֲשֶׂה, לְגוֹי גָדוֹל, וְאַבְרָכְךָ, וְאַגְדֹּלְךָ שְׁמִי; וְהָיָה, בְּרַכָּה.

ג וְאַבְרָכְךָ, מִבְּרַכְיָה, וּמִמְלַלְיָה, אָאָר; וְנִבְרַכְוּ בְךָ, כָּל מְשֻׁפְּחוֹת הָאָדָמָה.

ד וַיֵּלֶךְ אַבְרָם, כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵי ה', וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ, לוֹט; וְאַבְרָם, בֶּן-חַמֶּשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה, בָּצֵאתוֹ, מִקְּרָן.

ה וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת-שָׂרִי אִשְׁתּוֹ וְאֵת-לוֹט בֶּן-אָחִיו, וְאֵת-כָּל-רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ, וְאֵת-הַנֶּפֶשׁ, אֲשֶׁר-עָשׂוּ בְּקְרָן; וַיֵּצְאוּ, לְלֶקֶת אֶרֶץ כְּנָעַן, וַיָּבֹאוּ, אֶרֶץ כְּנָעַן.

ו וַיַּעֲבֹר אַבְרָם, בְּאֶרֶץ, עַד מְקוֹם שְׁכָם, עַד אֵלֹן מוֹרָה; וְהַכְּנַעֲנִי, אָז בְּאֶרֶץ.

➤ שאלו:

1. מה גילו של האדם המבוגר ביותר שאתם מכירים?

2. מה גילו של אברם כאשר הוא יוצר להרפתקה שלו?

3. את מי לוקח איתו אברם?

4. לאן הוא הולך?

5. מה משאיר אברם מאחור?

מעניין לציין שגילו של אברם הוא 75 כאשר הוא יוצא מחרן! לא היינו מדמיינים שאדם מבוגר כל כך יהפוך לחוקר או הרפתקן.

➤ **שאלו:**

1. מה ניתן ללמוד מגילו של אברם בשעה שיצא למסע?

פעילות 1: מפגש עם פאוג'ה סינג (5 דקות)

פאוג'ה סינג, שזכה לכינוי "הטורנדו עם הטורבן", נולד בהודו ב-1911. הוא רץ לראשונה במרתון בגיל 89, ומאז רץ במרתונים רבים ברחבי העולם. הוא פרש מהריצה במרתונים בגיל 102. הוא אמר פעם, "20 המיל הראשונים אינם קשים. את 6 המיל האחרונים אני רץ בזמן שאני משוחח עם אלוקים".

➤ **שאלו:**

1. מה מייחד את פאוג'ה סינג?

2. האם אתם מכירים הרפתקנים לא שגרתיים? חישבו על חבר או קרוב משפחה שהפגיע אתכם באומץ רוח או הרפתקנות.

3. למה התכוון לדעתכם פאוג'ה סינג כאשר אמר, "אני רץ בזמן שאני מדבר עם אלוקים"?

➤ בקשו מהתלמידים לשתף את תשובותיהם עם הכיתה.

ב: פרידה (10 דקות)

תארו לעצמכם שאתם עוברים דירה לעיר חדשה. ממי ומה הייתם נפרדים? מהבית? החברים? בית הספר? מהן הפרידות העצובות ביותר? מעבר למקום חדש אינו פשוט. במקרה של אברם, הפסוקים מתארים את קושי הפרידה:

א וַיֹּאמֶר ה' אֶל-אַבְרָם, לֵךְ-לְךָ מֵאַרְצָהּ וּמְמֹלַתָּהּ וּמְבֵית אֲבִיךָ, אֶל-הָאָרֶץ, אֲשֶׁר אֲרָאָךְ.

➤ **שאלו:**

1. שימו לב לשלושה מקומות שמצווה ה' את אברם לעזוב.

2. מדוע לדעתכם מציין ה' את שלושת המקומות?

הקב"ה מדגיש עד כמה יהיה קשה לאברם לקיים את דברו. הוא מצווה את אברם לעזוב את ארצו, לעזוב את מולדתו, ולעזוב את בית אביו. כל אלה מדגימים עד כמה קשה לומר שלום.

תארו לעצמכם שאתם יוצאים למסע.

➤ **שאלו:**

1. מהם הדברים שעליכם לעשות לפני שאתם יוצאים לדרך עם המשפחה?

2. למה היציאה למסע מרגשת?

כתבו את הצעות התלמידים על הלוח. דוגמאות לתשובות על השאלה הראשונה: קניית כרטיס טיסה, הזמנת חדר במלון, החלטה על לו"ז. דוגמאות לתשובות על שאלה 2: היכולת לראות ולחיות דברים חדשים, לימוד על דברים חדשים ולא מוכרים.

עכשיו דמינו לעצמכם שאתם יוצאים למסע, אבל אינכם יודעים מה היעד. תארו לעצמכם שאתם אורזים, אומרים שלום לשכנים, בלי שום מושג לאן מועדות פניכם. כך בדיוק קרה לאברם. הוא יצא למסע כאשר לא ידע מה היעד. הקב"ה אמר לאברם ללכת למקום אותו יראה לו, ואברם הסכים!

לרש"י, רב בצרפת בימי הביניים שכתב פירוש על התנ"ך, הייתה תשובה אחרת לשאלה מדוע הקב"ה לא גילה לאברם מה היעד של מסעו.

מקור 2: רש"י בראשית יב, ב

אל הארץ אשר אראך - לא גלה לו הארץ מיד, כדי לחבבה בעיניו, ולתת לו שכר על כל דבור ודבור.

➤ **שאלו:**

1. מה מנסה לומר כאן רש"י?

2. האם אתם מסכימים עם דברים רש"י, או חולקים עליו? האם קשה יותר להתחיל במסע כאשר יודעים מהו היעד, או אולי מסתורי ומרגש יותר להתחיל לנוע כאשר היעד אינו ידוע?

פעילות 2: במילים שלכם (10 דקות)

נסו לדמין כיצד הרגיש אברם. הוא נדרש להשאיר מאחור את כל חייו. הוא אינו אדם צעיר. הוא לוקח את אשתו, אחיינו, ורכושו, אבל יוצא אל הלא-נודע. כתבו קטע שמבטא את קולו של אברם, ומתאר את תחושותיו כאשר הוא יוצא למסע מביתו בהרן. הנחו את התלמידים לעבוד לבד או בזוגות, ולכתוב פיסקה המתארת את תחושותיו של אברם. בקשו מהתלמידים לשתף את דבריהם עם הכיתה.

פעילות 3: מיפוי המסע האישי שלכם (10 דקות)

➤ בקשו מתלמיד לקרוא את מקור 3 בקול.

מקור 3: ד"ר סוס, אם יוצאים מגיעים למקומות נפלאים

המקומות נפלאים!

זה היום שלך!

ההר מחכה!

אז... צאו לדרכם!

➤ **שאלו:**

1. לאן תיקח אתכם ההרפתקה שלכם?

← בקשו מכל תלמיד לשרטט את רגלו על דף. כל תלמיד יכתוב את ההרפתקה שלו על השרטוט של כף הרגל.

← הציגו את השרטוטים ברחבי הכיתה.

סיכום (5 דקות)

הרפתקאות יש בצורות וגדלים שונים. אחד הדברים שאנחנו לומדים מאברהם אבינו הוא שלעולם אינך זקן מדי להשתתף בהרפתקה. אברהם לא ידע לאן יוביל אותו המסע שאליו יצא, אבל אמונתו בה' ורוח ההרפתקנות שבתוכו עזרו לו להפוך לאבי העם היהודי.

אברהם: ההרפתקן

דף מקורות

מקור 1: בראשית יב, א-ו:

א וַיֹּאמֶר ה' אֶל-אַבְרָם, לֵךְ-לְךָ מֵאֶרֶץ וּמְמֹלַדְתָּהּ וּמִבֵּית אָבִיךָ, אֶל-הָאָרֶץ, אֲשֶׁר אֲרָאָךְ.

ב וְאַעֲשֶׂהָ, לְגוֹי גָדוֹל, וְאַבְרָכָהּ, וְאַגְדִּלָּהּ שְׁמָהּ; וְהָיָה, בְּרָכָהּ.

ג וְאַבְרָכָהּ, מִבְּרָכֶיךָ, וּמְקַלְלֶךָ, אָאָר; וְנִבְרָכְךָ בָּהּ, כֹּל מִשְׁפַּחַת הָאָדָמָה.

ד וַיֵּלֶךְ אַבְרָם, כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵי ה', וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ, לוֹט; וְאַבְרָם, בֶּן-חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה, בָּצֵאתוֹ, מִחָרָן.

ה וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת-שָׂרִי אִשְׁתּוֹ וְאֶת-לוֹט בֶּן-אָחִיו, וְאֶת-כָּל-רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ, וְאֶת-הַנֶּפֶשׁ, אֲשֶׁר-עָשׂוּ בְּחָרָן; וַיֵּצְאוּ, לְלֶקֶת אֶרֶץ כְּנָעַן, וַיָּבֹאוּ, אֶרֶץ כְּנָעַן.

ו וַיַּעֲבֹר אַבְרָם, בְּאֶרֶץ, עַד מְקוֹם שְׂכָם, עַד אֵלּוֹן מוֹרָה; וְהַכְּנַעֲנִי, אָז בְּאֶרֶץ.

מקור 2: רש"י בראשית יב, ב

אל הארץ אשר אראך - לא גלה לו הארץ מיד, כדי לחבבה בעיניו, ולתת לו שכר על כל דבור ודבור.

מקור 3: ד"ר סוס, אם יוצאים מגיעים למקומות נפלאים

המקומות נפלאים!

זה היום שלך!

ההר מחכה!

אז... צאו לדרכם!